

PARA VAKIFLARI KAPSAMINDA SOSYO-EKONOMİK BİR ANALİZ: DAVUDPAŞA MAHKEMESİ KAYITLARI (1634-1911)

ÇİĞDEM GÜRSOY*

Giriş

Tarihin her döneminde vakıf olarak adlandırabileceğimiz müesseseler varolmuştur. İslâmiyetle birlikte hukuk kurallarının devreye girmesiyle kendine özgü amaçlar, işleyiş ve hizmetleri içeren vakıf müesseseleri oluşturulmuştur. Bu süreçte İslâmî vakıfların çıkış noktasının “*sadaḫka-i câriye*” olduğu gözönüne alındığında müessesenin yaygınlığı hakkında fikir sahibi olunmaktadır. Sadaka-i câriye bir başka deyişle kesintisiz olarak sadaka vermek isteği kişileri mal bağışlamaya sevk etmiştir.¹ Zaman içerisinde kişilerin vefatlarından sonra hayatta iken bağışladıkları bu mallarının miras olarak bırakılmaması, satılmaması ve başka yerlere bağışlanmamasının gerekliliği kendini göstermiştir. Bu kapsamda oluşmaya başlayan vakıf hukuku içinde bağışlanan mallar için önce “*sadaka-i mevkûfe*” terimi kullanılmış, daha sonra “*mevkûfat*” ve nihayetinde vakıf olarak adlandırılmış ve bağışlanan malların ilgili hayratların hizmetinde kalması sağlanmıştır.² Hizmetlerin kalıcı hale getirilmesi, müesseseleşmeyi de beraberinde getirmiştir.

İslâmiyet’in ilk yıllarından itibaren hukuk kuralları çerçevesinde müesseseleşmesini sürdüren vakıfların çeşitlenip çoğalarak halkın günlük yaşamlarının bir parçası haline geldiği görülmektedir. Evler, okullar, işyerleri, camiler, su temini, değirmenler, fırınlar, yollar, köprüler, çarşılar ve mezarlıkların herbiri vakıflar sayesinde hizmete açık tutulmuştur. Son derece kapsamlı olduğu anlaşılan müessesenin varolmaya başladığı ilk günlerden itibaren İslâm devletlerinin gelişmesi ve refahına katkı sağlayarak kendinden sonraki devletlere devredildiği bilinmektedir. Osmanlı’da kendinden önceki İslâm devletlerinden bu mirası almış, gelenek ve görenekleri doğrultusunda şekillendirerek *Osmanlı Vakıf Medeniyeti* olarak anılmasını sağlamıştır.

* Yrd. Doç. Dr., İstinye Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, cgursoy@istinye.edu.tr (VAKAR, Vakıf Araştırmaları Merkezi desteği ile)

¹ Mehmet Şimşek, “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.27, S. 1., 1986, s. 207.

² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü 3.*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983, s. 577.

Oldukça geniş bir konu olan para vakıflarının müessesese içindeki yerini tam olarak belirleyebilmek güçtür. Konuyu halkın kurduğu para vakıflarının vakfiyeleri üzerinden kurguladığımızda esas amacımızın, vakfiyelerin hangi detaylara dikkat edilerek hazırlandığının tespiti olduğu bilinmelidir. Ayrıca küçük ölçekli para vakıflarının Osmanlı'nın sosyo-ekonomik hayatı içindeki yeri ve katkısı da anlayabilme gayretindeyiz. Yapılan katkıların meblağ olarak selâtin vakıflarına oranla oldukça az olabileceği fikrinden yola çıkılarak söz konusu para vakıflarının detaylı incelenmediği düşünülmektedir. Bu kapsamda para vakıflarının özelliği gereği tabana yayılarak toplumun her kesiminden kadın-erkek oldukça fazla kişiyi müessesenin içine çektiği gerçeğinin belirlenmesi gerekmektedir. İncelenen vakıflar, Osmanlı'nın günlük yaşantısını yansıtanın yanı sıra para vakıflarının küçük birikimleri değerlendirmedeki önemini de ortaya koymaktadır. Birikimlerin ortak havuzlarda toplanarak daha büyük fonlar oluşturmaya sebebiyet veren yardımlaşma sandıklarının varlığı konunun bir başka boyutudur.³Araştırma esnasında para vakıflarının hayır müesseselerinin sürdürülebilirliğine olan katkılarının ayrı bir inceleme konusu olabilecek kadar kapsamlı olduğu görülmüştür.

Çalışmanın dayandığı ana kaynak İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi (İMŞSA.) Davudpaşa Mahkemesi'nde (DM.) para vakıfları vakfiyelerinin kayıtlı olduğu sicil defterleridir. Sicillerin arasından büyük çoğunluğu para vakıfları vakfiyelerine ait olan 95, 129 ve 145 numaralı üç sicil defteri ile aynı mahkemenin diğer sicillerinde bulunan para vakıflarına ait beş vakfiye ele alınmıştır. Sözü geçen üç defterde gayrimenkul vakıfları da yer aldığı için toplamda 261 vakfiye incelenmiştir. Aralarından para vakıfları ve para vakfi işletme usullerinin yer aldığı 203 vakfiye değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda sadece mülk vakfedilen vakfiyeler (zeyl, vb. gibi bazı özel durumlar istisnadır) çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Birincil kaynakların yanı sıra ikincil kaynak olarak para vakıfları ve muhasebe uygulama örneklerinin yer aldığı çalışmalardan faydalanılmıştır. Çalışmalar aynı zamanda konunun literatürdeki en belirgin örnekleridir. Bu kapsamda, İsmail Kurt İMŞSA. ve İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi'ni (İMMA) tanıtmış ve her iki arşivdeki para vakfi kayıtlarını ortaya çıkarmıştır. Araştırmada, 1490 ile 1928 yılları arasında 27 mahkemede 438 yılda 3950 adet para vakfi onaylandığı tespit edilmiştir. Ayrıca vakıfların sayı olarak mahkemelere dağılımı, vâkıfları, ku-

³ Çiğdem Gürsoy, "Para Vakıflarının Osmanlı Dönemi Kentleşme Sürecine Katkısı: Yardımlaşma Sandıkları Örneğinde", *Uluslararası I. Anadolu Uygarlıkları Sempozyumu*, 22-23 Ekim, Muğla, 2015.

rulduğu yerler ve tarihleri hakkında bilgiler de bulunmaktadır.⁴ Tahsin Özcan'ın çalışmasında, Üsküdar Şer'iyeye Sicillerinde 1520-1566 yıllarını kapsayan dönemde 150 para vakfı incelenmiştir. Bunlardan 57 tanesinin vakfiye ve vasiyetnamelerine ulaşılırken diğer vakıflar sicillerdeki idâne hüccetlerinden, tahsilat işlemlerinden, mütevellilerin tuttukları muhasebe kayıtlarından ve vakıf işlemleriyle ilgili dava kayıtlarından temin edilmiştir.⁵

Cafer Çiftçi konuyu, Bursa Şer'iyeye Sicillerinde çoğunluğu para vakfı olmak üzere 1156 adet vakfın muhasebe kayıtları üzerinden inceleyerek değerlendirmiştir. Araştırmada 1544-1588 ve 1749-1795 yılları arasında Bursa'nın ticaret ve kredi ilişkileri hakkında kapsamlı bilgiler bulunmaktadır.⁶ Süleyman Kaya'nın çalışmasında ise ağırlıklı olarak, para vakfı hukuku ve işletim usulleri üzerinde durulmuştur. Karz konusu, İstanbul Ahkam Defterleri'nden elde edilen 431 belge, Üsküdar Şer'iyeye Sicilleri'nde yer alan 80 para vakfı, yetim vasilerine yönelik 67 hüccet ve diğer belgelerden faydalanılarak ele alınmıştır.⁷

Konu hakkında sıklıkla referans verilen bir başka kaynak Murat Çizakça'nın 1667-1805 yılları Bursa Şer'iyeye Sicilleri tahrir defterlerinde yaptığı çalışmasıdır. Sicillerdeki 545 para vakfı örneği üzerinden risk sermayesi çalışmalarında kullanabilmek adına vakıfların *te'büdlük*/ebediyetlik özellikleri incelenmiştir.⁸ Ayrıca Veli Aydın Selanik Şer'iyeye Sicilleri'ni incelemiş Selanik ve çevre köylerinde 1696-1766 yılları arasında yaşayan küçük işletmeci ve çiftçilerin para vakıflarıyla ilişkisini araştırmıştır. Halkın nakit ihtiyacının karşılanmasında para vakıflarının rolünün anlatıldığı makale yakın zamanda literatüre geçen kapsamlı çalışmalardandır.⁹

⁴ İsmail Kurt, "Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul, 1994.

⁵ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

⁶ Cafer Çiftçi, "Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri (1544-1588 ve 1749-1795 yılları arası vakıf muhasebe kayıtları ışığında)", A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2001.

⁷ Süleyman Kaya, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

⁸ Murat Çizakça, *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları Ve Para Vakıfları*, İstanbul, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1993.

⁹ Veli Aydın, "Selanik'te 18.yy'ın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XXIX./I, 2014., s. 87-106.

Konunun Tarihsel Gelişimi

Tüm bu değerli çalışmaların ortak görüşü para vakıflarının ilk örneğinin 1423'te Edirne'de Hacı Musluhiddin Efendi'nin kurduğu vakıf olduğudur. Musluhiddin Efendi'nin mülkle birlikte para vakfettiği bilinmektedir.¹⁰ Sonrasında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul kasaplarının et sübvansiyonunda kullanılmak üzere vakfettiği vakıftan başlayarak para vakıfları 15.yy'ın ikinci yarısının sonları ile 16. yy'ın ilk yarısında yükseliş eğilimine girmiştir. 17. yy'ın sonlarına kadar devam eden bu yükseliş, II. Viyana kuşatmasının ardından yerini düşüşe bırakmıştır. Sonraki yıllarda ise kurulan para vakfi sayısında yeniden yükseliş gözlenmiş ve bu durumun 1878'e kadar artmaya devam ettiği takip edilebilmiştir. 1293 Rus Harbi'nin (1876-1877) sonuçları ve Avrupa'da yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle 20. yy'a gelindiğinde kurulan para vakfi sayısında tekrar bir düşüş yaşanmıştır.¹¹

Konu hakkında tarih, iktisat ve ilahiyat alanlarında yapılan çalışmalar incelendiğinde; ilk yıllardan itibaren para vakıfları sayısındaki artışın dünya ekonomisindeki gelişmelerle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Erken dönemlerden başlayarak nüfusun zamanla artması sonucunda ihtiyaçlar ve isteklerle birlikte mallar da çeşitlenerek artmıştır. Artıştan kaynaklı sorunlardan dolayı mübadele işleminde malın malla değişimi yavaş yavaş hükmünü yitirmeye buna karşılık paranın kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Ekonomik şartların gelişmesi ile birlikte, 15.yy'dan itibaren ulaşımın kolaylaşması, ticaretin artması, kıymetli madenlerin bulunması ile para daha sık kullanılır olmuştur. Kullanımının yaygınlaşması sayesinde bollaşan ve zamanla dolaşım hızı da artan paranın günlük hayatta daha fazla yer edinmeye başladığı görülmektedir.¹²

Avrupa ve dünya genelinde oluşan bu şartların Osmanlı'ya yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Ekonomi anlayışının, her dinin ve medeniyetin kendine ait kıymet hükümleri, gelenek/göreneklere doğrultusunda şekillendiği bilinmektedir. Osmanlı'nın benimsediği ve uyguladığı İslâm ekonomisine göre ilk iki kural; eldeki sermayenin atıl bırakılmaması ve paranın dolaşıma sokulmasıdır. Ayrıca altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin de süs eşyası olarak bulundurulmasının dışında

¹⁰ Tahsin Özcan, *a.g.e.*, s.9.; Cafer Çiftçi, *a.g.e.*, s.80.

¹¹ Çiğdem Gürsoy, "Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi Ve Muhasebe Uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları", *İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı*, Basılmamış Doktora Tezi, 2015, s. 380.

¹² Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askerî Kassamına ait Tereke Defterleri (1545-1659): IV. Faizle İşletilen Paralara Ait Kayıtlar.", *TTK. Belgeler*, S.5-6, C.3., Ankara, 1966, s. 36; Tefik Güran, *İktisat Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 101-119.

saklanması hoş karşılanmazdı. Her türlü birikimin ekonomik hayat içerisinde sermayeye dönüştürülmesi teşvik edilirdi. Böylece sermayesi olmayıp emeğini ortaya koyabilecek kişilerle sermaye kaynaklarının birleştirilmesi sağlanmaktaydı.¹³ Oluşturulan emek-sermaye birlikteliklerinin vakıf müessesesi üzerinden olması kaçınılmazdı. Bu kapsamda kişilerin ellerinde biriken meblağların bir kısmının para vakıflarına aktarıldığı düşünülmektedir. İhtiyaç duyuldukça şartların yönlendirmesiyle kurulan yeni birliktelikler, toplumların alışı gelmiş yöntemlere göre yapılandırıldığında çabuk uyum sağlanması ve verimliliğin artmasına sebebiyet vereceği aşıkardır.

Ayrıca, para vakıfları ihtiyaç hissedilen yerlere gerektiği kadar parayı yönlendirebilmek için gayrimenkul vakıflarına oranla kullanım pratikliği de sağlamıştır. Vakıfların amaçlarını gerçekleştirmek için vakfettikleri meblağlar nakit ihtiyacı olan kişilere borç olarak veriliyordu. Mütevelliler buradan elde edilen gelirlerle vakfin ana parasına dokunmadan gerekli harcamaları yapmaya başlamışlardı. Böylece hem hedeflenen amaç doğrultusunda hayır müesseseleri vasıtasıyla topluma faydalı olunuyor hem de nakit ihtiyacı olan kişilerin sıkıntısı gideriliyordu. Bunların yanısıra vâkifin manevî hislerinin tatminine de yardımcı olunduğu muhakkaktır.

Zamanla hızlı hareket kabiliyetinin keşfedilmesiyle para vakıflarının, gayrimenkule bağlı ya da tek başlarına asıl amacına hizmet etmek üzere artarak çoğaldığı görülmektedir. Kullanımı arttıkça yeni uygulama alanları bulmaya başlayan para vakıflarının toplumun her kesimini içine alan yardımlaşma sandıkları içerisinde toplu olarak yer aldıkları tespit edilmiştir. Bu sayede, mahalle avâz sandıkları, esnaf sandıkları, yeniçeri orta sandıkları olarak kümelenen vakıfların bir nevi günümüzün sosyal güvenlik ihtiyacını karşılayan kurumlar gibi oluşumlar ortaya çıkardığı anlaşılmıştır.

Bu arada para vakıfları işletim usulleri, gayrimenkul vakıflarının içinde de görülmeye başlamıştır. 17.yy'dan itibaren gayrimenkullerin kiralama yöntemlerinden icâre-i vâhide, muaccele, müeccele ve icâreteyn kavramları gerektiğinde para vakfi işletme usulleriyle beraber anılır olmuştur.¹⁴

Çalışma boyunca para vakfi olarak geçen kavram, menkul vakıf statüsündeki vakıfların içinde sadece nakit paranın vakfedildiği vakıfları belirtmektedir. Direkt

¹³ Ahmet Tabakoğlu, "İslâm'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme", *Para, Faiz ve İslâm*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1987, s. 80.

¹⁴ İstanbul Şer'îye Sicilleri Mahkemesi 95 numaralı defterinin 24, 20 ve 26. sayfalarında bulunan 1699, 1788 ve 1792 yılında kurulmuş olan vakıflardan tespit edilmiştir.

olarak menkul vakıf şeklinde kullanılmamasının sebebi, menkul vakıflarda vakfedilebilen eşya, kitap, tahvil gibi taşınır malları paradan ayrı tutma isteğidir. Seçilen vakıfların tamamında gelir getiren para vakfi işletim usulleri kullanıldığı için diğer taşınırların tek başlarına vakfedildikleri örnekler incelenmemiştir. Bunun yanı sıra para vakfi işletme usulü içeren vakıflarda paraya ilave olarak mülk, eşya veya kitabın vakfedildiği vakıflar değerlendirilmeye alınmıştır.

Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıflarına Toplu Bakış

Konu, vakfiyelerde yazan şartların mümkün olduğunca sayısal verilere çevrilmesi ve belirlenen dönemler içerisinde değerlendirilmesi üzerine kurgulanmıştır. Çalışmanın kendi içinde bir bütün oluşturabilmesi için birbirlerine yakın bölgelerde kurulmuş ve aynı mahkemede onaylanmış para vakıflarının vakfiyeleri incelenmiştir.

Vakfiyeleri onaylayan Davudpaşa Mahkemesi, İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri'ndeki 27 mahkemeden biridir. Mahkeme kayıtları arasında yer alan para vakfi vakfiyeleri 95, 129 ve 145 numaralı sicil defterlerinde toplu şekilde yer almaktadır. Ayrıca 171 numaralı sicil defterinde iki, 150, 169 ve 175 numaralı defterler de ise konuyla ilgili birer para vakfi vakfiyesi bulunmaktadır. 95, 129 ve 145 numaralı sicillerde para vakıfları dışında mülk vakfedilmiş vakfiyelerin de yer aldığı ve bunların içinde para vakfi işletim usullerinin varlığı tespit edilmiştir. Araştırmaya olan katkısı gözönüne alınarak sadece para vakıfları değil, para vakıfları işletim usullerini barındıran gayrimenkul vakıfları da incelemeye alınmıştır. Mahkemede para vakıflarının tamamı sözü geçen sicillerde bulunmasına karşılık, işletim usullerinin kullanıldığı gayrimenkul vakıflarının sadece sözü geçen üç sicilde yer alan vakıflardan ibaret olmadığı bilinmelidir. Bu kapsamda vakfedilen malların cinsine göre üç türlü vakıf değerlendirilmiştir; para vakıfları, para ile birlikte mülk vakfedilen vakıflar ve para vakfi işletim usullerinin yer aldığı gayrimenkul vakıfları. İncelenen toplam 261 vakıf, verilen kriterler doğrultusunda değerlendirildiğinde çalışmanın 203 vakıf üzerinden yapılması gereği ortaya çıkmıştır.¹⁵

Bahsi geçen üç sicil defteri numaralarına göre tarih sırasını takip etmektedir. Bu kapsamda, belirlenen değerlendirme kriterlerine göre; 8/95. numaralı defter-

¹⁵ haz.: Okunan vakfiyelere örneklendirmelerde kullanılmak üzere referans numarası verilmiştir. Referans numarası; tarih, mahkeme, defter ve sayfa numarası olarak detaylandırılmıştır. 1801 : 8/95/50b numaralı vakfiye üzerinden baktığımızda "1801" rakamı vakfiyenin onay yılı, "8" Davudpaşa Mahkemesi'nin İMŞSA. sırasını, "95" incelenen defterin Davudpaşa Mahkemesi'ndeki sicil numarasını, "50b" ise vakfiyenin defterdeki varak ve sıra numarasını göstermektedir.

de 1634 - 1835 tarihleri arasında onaylanan 142 vakıftan 91 vakıf, para vakfi işletim usulünü barındırmaktadır. Değerlendirilmeyen 51 vakıfta mülk vakfedilip, kira gelirleri vakfin harcamalarında kullanıldığı için kapsam dışı bırakılmıştır. Bu vakıfların bazılarında gayrimenkulün yanında para da vakfedilmiş olmasına rağmen işletme usulü içermedikleri, direkt olarak *akâr alımı*/kira getirecek mülk alımına yönlendirildikleri anlaşılmıştır. Sonuç olarak 8/95. numaralı defterde 17.yy'a ait üç vakıf, 18.yy'a ait 23 vakıf ve 19.yy'a ait 65 vakıf değerlendirilmeye alınmıştır. Defterde ilk para vakfi işletim usullerinin yer aldığı kayıt 1634 : 8/95/42 numaralı vakfiyedir. *Asl-ı mal* / ana para olarak mülk vakfedilmiş, kira gelirinin vâkıfın şart koştuğu çeşitli hayır işlerine sarfedilmesi istenmiştir. Harcamalardan arta kalan gelirin para vakfi işletme usullerinden istirbâh ve istiğlâl usulleriyle %10'dan muameleye verilmesi istenmiştir. 17.yy'a ait diğer iki vakfiyede 160 kuruluş vakfedilen 1656 : 8/95/13 numaralı para vakfi 1699 : 8/95/24 numaralı mülk vakfında kira gelirinin muameleye verildiği tespit edilmiştir.

Vakıf gelirlerinin muaccele, müeccele ve icareteyn şeklinde detaylandırılması ve bunların para vakfi işletim usulleriyle değerlendirilmesi şartı sadece 8/95 numaralı defterde yer almaktadır. Ayrıca aynı defterde, 18.yy'ın son yarısında vakıf hukukunun zaman içinde geçirdiği değişim ve dönüşüm de kendini göstermiş, sükna, gedik gibi kavramlarla da karşılaşmıştır. Davudpaşa Mahkemesi genelinde esnaf sandıklarına vakfedilmiş 17 vakıftan debbağ, kayıkçı, kemhacı, hallaç ve kırışçi esnaf sandıklarına vakfedilmiş 16 vakıf 8/95 numaralı defterde farklı yıllara dağılmış olarak bulunmaktadır. Yeniçeri orta sandıklarına ait olan 31. Bölük Orta Sandığı'na vakfedilmiş, 1788 : 8/95/20b ve 5. Sekbanlar Odası Sandığı'na vakfedilmiş, 1806 : 8/95/65 numaralı vakıflar sadece bu defterde yer almaktadır. Geri kalan vakıflardan 39 tanesi avâriz, 31'i *şahıs*, 1699 : 8/95/24, 1772 : 8/95/4c ve 1792 : 8/95/26 numaralı vakıflar evlatlık vakfi statüsündedir. Bu kapsamda üç evlâtlık vakfında tevliyetin dışında vakıf gelirlerinin veya vakıf mülkünün kullanım hakkı vâkıfın evlatlarına bırakılmıştır. Şahıs vakfi olarak adlandırılan 31 vakıfta ise gelirlerin büyük bir kısmı çeşitli hayrata vakfedilmiş, sadece tevliyetinin evlâda bırakılması şart koşulmuştur.

Vakfedilen meblağlara bakıldığında; 1795 : 8/95/31 ve 1802 : 8/95/56b numaralı vakıflar 50'şer kuruş ile en az nakit vakfedilen, 1831 : 8/95/89 numaralı vakıf ise 7.000 kuruş ile en fazla nakit vakfedilen vakıf olmuştur. Yıllara bağlı olarak vakfedilen meblağların artması defter genelinde de aynı seyri izlemiştir. İlk yıllarda kurulan vakıflarda 50, 100, 300, 500, 600 kuruş vakfedilirken, 1820'lerden sonra kurulan vakıflarda 1.000, 2.500, 5.000, 6.000 kuruş gibi meblağlar göze çarpmaktadır. Toplamda 85.030 kuruş vakfedilmiştir.

8/129 numaralı defterde 1835-1866 tarihleri arasında onaylanmış 70 vakıftan 67 para vakfı değerlendirilmiştir. Para vakfı işletim usulü yer almadığı için kapsam dışı bırakılan üç vakıftan iki tanesinde kitap, bir tanesinde ise mülk ve eşya vakfedilmiştir. 67 vakfın 42'si avâız, 25'i şahıs vakfı statüsündedir. Defterde vakfiye onay tarihleri itibarıyla 19.yy'ın ortalarına denk gelen 31 yıl boyunca 1837 : 8/129/2 numaralı vakıf 200 kuruş ile en az, 1860 : 8/129/55 numaralı vakıf ise 8.500 kuruş ile en fazla naktin vakfedildiği vakıf olmuşlardır. Vakfedilen meblağlar; ağırlıklı olarak ilk kurulan vakıflarda 1835-1849 yılları arasında 1.000 kuruşun altında olmuştur. Toplam olarak 1.000 kuruşun altında 19 vakıf, 1.000 ve 2.000 kuruş ağırlıklı olmak üzere 3.000, 4.000, 5.000 kuruş vakfedilen 48 vakıf tespit edilmiştir. Defterin tamamında 119.750 kuruş vakfedilmiştir.

8/145 numaralı defterde ise 1866-1889 tarihleri arasında onaylanan 44 vakıftan 40 vakıf değerlendirilmiştir. Geri kalan dört vakıfta eşya ve mülk vakfedildiği, para vakfı işletme usulü içermediği tespit edilmiştir. Defter kapsamında 12 şahıs, 27 avâız ve bir hakkak esnaf sandığına vakfedilmiş vakıf yer almaktadır. Vakfedilen meblağlarda; 1872 : 8/145/11b numaralı vakıfta 300 kuruş en az, 1875 : 8/145/21 numaralı vakıfta 168 adet tam yüzlük mecidiye karşılığı 16.800 kuruş en fazla vakfedilen meblağlar olmuşlardır. Dönem içerisinde toplam 232.436 kuruş vakfedilmiştir. Bu miktarın, değerlendirilen vakıf sayısı az olmakla beraber birinci ve ikinci defterlerin vakfedilen meblağlarından oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir.

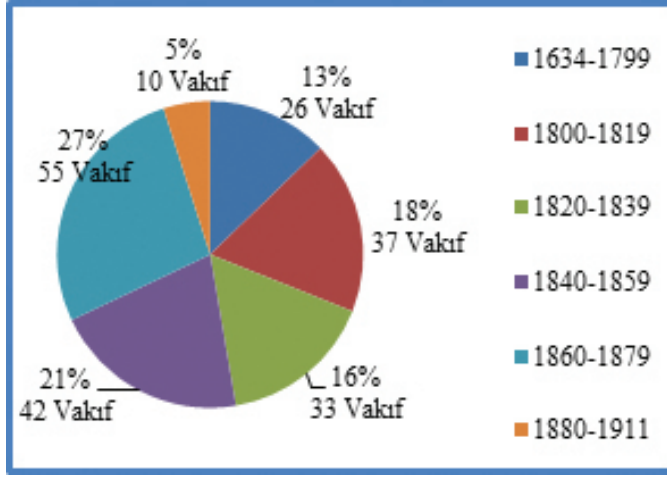
Ayrıca 8/150, 8/169, 8/171 ve 8/175 numaralı defterlerde 1896-1911 tarihleri arasında toplam beş para vakfı daha değerlendirilmeye dahil edilmiştir. Bunlardan birinde paranın yanısıra eşya da vakfedildiği tespit edilmiştir. Vakıfların 2'si şahıs 3'ü avâız vakfı statüsünde kurulmuştur. En az 1.840 kuruş en fazla 10.000 kuruş vakfedilmiştir. Toplam beş vakıfta vakfedilen meblağ 27.840 kuruştur.

Vakıfların toplu şekilde değerlendirilebilmesi için 277 yıl süresince onaylanan vakfiyeler altı döneme ayrılarak incelenmiştir. İlk ve son dönem haricinde tarihlerin yirmi yıllık periyotlar halinde seçilmesi, yıllar içerisinde olası çıkabilecek farklılıkları kaçırmamak adına yapılmıştır. Altı döneme ayrılan vakıflar; 1634-1799 ; 1800-1819 ; 1820-1839 ; 1840-1859 ; 1860-1879 ; 1880-1911 yılları arasında incelenmiştir.¹⁶ Grafik 1, dönemler içerisinde kurulmuş olan vakıf sayıları ve

¹⁶ haz.: İlk dönemde 1634-1799 arası 166 yıl boyunca kurulan 26 vakıftan; 1634, 1656, 1699 ve 1744 yıllarında kurulan ilk dört vakıf dışında geri kalan 22 vakıf 1780 ve 1800 yılları arasında kurulduğu için diğer dönemler gibi 20 yıllık periyotlarla birlikte değerlendirilmiştir. Son dönemde ise 1880-1911 yılları arası 30 yılda 10 vakıf vakfedilmiştir. En son onaylanan dört vakfın 1908-1909-

yüzdelerini göstermektedir. Grafik genelinde yıllar içinde kurulan vakıflar, yüzdeleri ve dönemleri itibarıyla bazı yorumlar yapabilmemize olanak sağlamıştır.

Grafik 1: DM. Para Vakıflarının Dönemlere Göre Sayısı (1634-1911)

Kaynak : İMŞSA. DM. 95, 129,145, 150, 169, 171, 175 Numaralı Defterler.

Bu kapsamda 1840-1859 yılları arası kurulan vakıf sayılarında artış göze çarpmaktadır. Artışın, Osmanlı'da sosyo-ekonomik değişimlerin başladığı, İngilizlerle 1838'de Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın yapıldığı tarihlerin hemen sonrasına denk geldiği görülmektedir. Antlaşmadan kaynaklı yurtiçi ve yurtdışı ticaretin serbestleşmesi ve bu sürecin 1839'da Tanzimat İlanı'nın ardından başlayan düzenleme hareketleriyle aynı dönemde gerçekleşmesi, ekonomide olumlu bir havanın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Tanzimat İlanı'nın öncesinde 1836-1839 döneminde; 1836 yılında hiç vakıf kurulmamış, 1835, 1837 ve 1838'de birer tane, 1839'da ise iki vakıf kurulduğu tespit edilmiştir. Devam eden süreçte Tanzimat İlanı'nın yarattığı olumlu hava, 1840-1850 yılları arasında 28 vakıf kurulmasına yol açmıştır. 1850-1860 arası kurulan 14 vakıf eklendiğinde aynı dönemde kurulmuş toplam vakıf sayısı 42'ye ulaşmıştır.¹⁷

1910-1911 yıllarına dağıldığı görülmüştür. Vakıf sayısının azlığından kaynaklanan bu durumda bir dönem daha eklemeye gerek duyulmamıştır.

¹⁷ Çağlar Keyder, "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.3., İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.642.; Şevket Pamuk, "19.yy'da Osmanlı Dış Ticareti", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.3., İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 656.

Ayrıca 4. ve 5. dönem birlikte değerlendirildiğinde; 1840-1873 arası Osmanlı'nın dışında Avrupa ve dünya ekonomisinin de oldukça hareketlendiği, ticaretin geliştiği, karşılıklı antlaşmaların yapıldığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllarda dünya ticareti yılda % 6'ya varan oranda büyümüştür.¹⁸ İmparatorluk genelinde de Avrupa ve dünya ile eş zamanlı olarak aynı yıllar arasında ithalat ve ihracatta yılda %5 oranında büyüme görülmüştür. Büyümeden küçük tasarruf sahiplerinin de pay alarak ellerinde nakit biriktirdiğini söylemek mümkündür.¹⁹ Onaylanan vakfiyelerden ve vakfedilen meblağlardan halkın ekonomik büyümeden kaynaklanan bu birikimleri kadim gelenekleri çerçevesinde vakıf müessesesinde değerlendirme imkanı buldukları düşünülmektedir. Ayrıca 1854 yılında piyasaya çıkarılan “*eshâm-ı cedîd*” olarak adlandırılan esham satışlarının ve sonrasındaki tahvil ihraçlarının da piyasayı hareketlendirerek vakıf kurulmasını artırıcı etkisi olduğu muhakkaktır. Vakıflardan alınında vakfedilen meblağların tamamıyla Anadolu Demiryolları eshamı alımı yapılması bu düşünceyi destekler niteliktedir.²⁰ Sözü geçen şartlar altında 1860-1879 dönemine gelindiğinde 55 vakfın kurulduğu ve bütün içinde %27'lik paya ulaştığı görülmektedir.

Yaklaşık 40 yıl süren yükseliş trendinin 19.yy'm sonlarında yerini düşüşe bıraktığı, son 30 yıllık dönemde kurulan 10 vakıftan izlenebilmektedir. 1880-1911 döneminde kurulan vakıf sayısındaki keskin azalışın ardında, aynı yükseliş döneminde olduğu gibi dünya ve Avrupa'da yaşanan sosyal, siyasî ve ekonomik olayların etkisi bulunmaktadır. Yukarıda yükseliş trendinde bahsedilen dünya genelinde izlenen dışa açık politikalar sayesinde yapılan ticaret anlaşmaları ve bunların neticesinde oluşan şiddetli rekabet ortamı ekonomik krizin başlangıcı olmuştur. New York ve Viyana Borsaları'nda fiyat düşmesiyle başlayan paniğin kısa sürede şiddetlenerek Avrupa'ya yayıldığı ve dolayısıyla Osmanlı topraklarına da sıçradığı Grafik 1'deki 1880-1911 dönemindeki keskin düşüşü de izah eder niteliktedir.²¹ Ayrıca imparatorluk genelinde hissedilen yurtdışı kaynaklı bu etkilere ilaveten 93 Harbi olarak da bilinen 1876-1877 yıllarındaki Osmanlı - Rus Savaşı'nın yarattığı olumsuzluklar da göz ardı edilmemelidir.

Grafik 2 ise vakfedilen meblağları kuruluş cinsinden göstermektedir. Vakıf sayılarının verildiği Grafik 1'de dönemler itibarıyla nispeten dengeli olan dağılımın, vakfedilen meblağlarda yerini dengesizliğe bıraktığı fark edilmektedir. Örneğin; ilk

¹⁸ Güran, a.g.e., 2011, s. 161.

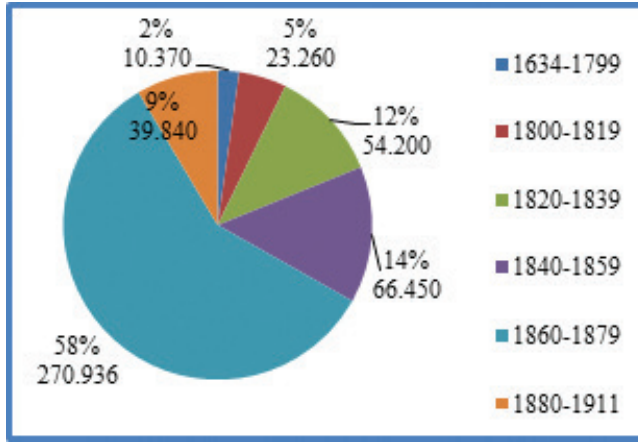
¹⁹ Pamuk, a.g.m., 1985, s. 661.

²⁰ “1875: 8/145./21; 1875: 8/145./21b; 1875: 8/145./23; 1875: 8/145./23b; 1875: 8/145./25; 1875: 8/145./26”, İMŞSA., Defter nr. 145.

²¹ Pamuk, a.g.m., 1985, s. 663.; Güran, a.g.e., 2011, s. 163.

dönemde kurulan 26 vakıf, toplam vakıf sayısında %13'lük paya sahipken, vakfedilen meblağların genel toplamında %2'ye gerilemiştir. Aynı şekilde toplam vakıf sayısında %18 oran ile 37 vakfın bulunduğu ikinci dönem, vakfedilen meblağların toplamında %5'e inmiştir. Tanzimat'ın ilanından sonra vakıf sayılarındaki artış oranı vakfedilen meblağlarda karşılık bulamamış 1840-1850 döneminde 29.550 kuruluş vakfedilmiştir.

Grafik 2: DM. Para Vakıflarında Vakfedilen Meblağların Oranı (1634-1911)

Kaynak: İMŞSA. DM. 95, 129,145, 150, 169, 171, 175 Numaralı Defterler.

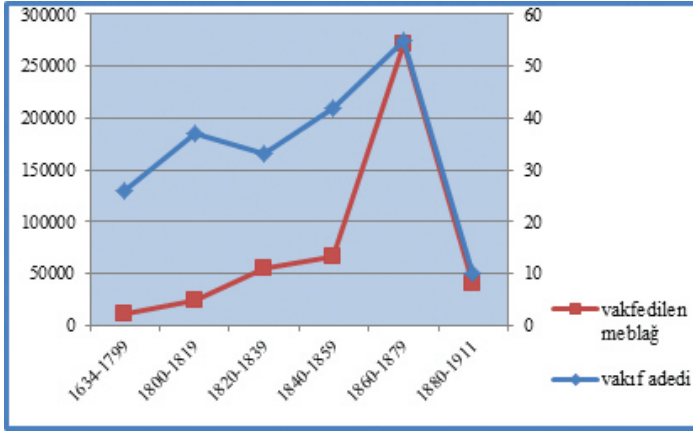
Düşüşlerin aksine, iktisadî yönden hareketliliğin olduğu 1860-1879 yıllarını kapsayan beşinci dönem, vakfedilen meblağlarda ilk sırasını koruduğu gibi oran olarak da %27'den %58'e yükselmiştir. Bu artışa bakıldığında dolaşımdaki fazla paranın etkileri görülebilmektedir. Son dönemde kurulan 10 adet vakıf ise Grafik 1'de %5'lik dilimde iken Grafik 2'de %9'luk dilime yükselmiştir.

Grafik 3 kurulan vakıf ve vakfedilen meblağları karşılaştırmaya imkan sağlamaktadır. 1860-1879 döneminde vakfedilen meblağlardaki keskin yükseliş ile aynı dönemdeki vakıf sayısının daha az eğimli yükselişi fark edilmektedir. 1820-1839 döneminde vakıf sayısında görülen geçici azalma aynı dönemde vakfedilen meblağlarda görülmeyip, devamlı yükseliş trendini koruduğu anlaşılmaktadır. Son dönemde vakıf sayısındaki keskin düşüş, vakfedilen meblağlarda nispeten daha az seviyede kalmıştır. Bu dönemde vakıf sayısındaki düşüş, ilk dönemin de oldukça

altına inmiştir. Vakfedilen meblağlardaki azalma ise ilk iki dönemin üzerinde kalarak, bu iki dönemin toplamından daha fazla olmuştur.

Grafik 3'te vakfedilen meblağların ilk dönemlerden itibaren artan orandaki dengeli yükselişi 1860-1879 dönemine gelindiğinde yerini keskin bir yükselişe bırakmıştır. Ayrıca son dönemdeki düşüşün çizgisel grafiğe belirgin şekilde yansıdığı görülmektedir. Her ne kadar keskin düşüş yaşanmış olsa da 1880-1911 yıllarında kurulan 11 vakfın yekünü, bünyesinde 26 ve 25'şer vakıf bulunduran ilk iki dönemde vakfedilen meblağların toplam miktarlarından yüksektir. Bu sonuçta, son dönemlere doğru vakıf bazında vakfedilen meblağlardaki belirgin artışın etkisi görülmektedir.

Grafik 3: DM. Dönemlere Göre Kurulan Vakıflar ve Vakfedilen Meblağlar

Kaynak: İMŞSA. DM. 95, 129,145, 150, 169, 171, 175. Numaralı Defterler.

İlk dönemler 100, 200 ve 300 kuruşluk hesaplar ağırlıktayken 19.yy'ın sonlarında vakıf bazında 4.000, 8.000 ve 10.000 kuruşluk vakfedilen meblağlarla karşılaşmıştır. Değerlendirilmeye alınan 203 vakıfta toplam 465.056 kuruş vakfedilmiştir.

Davudpaşa Mahkemesi genelinde dönemlere ayırarak yapılan sayısal değerlendirmeler para vakıflarının diğer uygulama alanları; mahalle avâız, esnaf ve yeniçeri orta sandıklarına vakfedilmiş vakıflar için de kullanılmıştır. Kayıtlardaki 203 vakıftan 111 vakıf mahalle avâız sandıklarına, 73 vakıf şahıs/evlâtlık vakıflarına, 17 vakıf esnaf sandıklarına ve iki vakıf da yeniçeri orta sandıklarına vakfedilmiştir. Şahıs/evlâtlık vakfi statüsünün dışında kalan, yardımlaşma sandıkları olarak da adlandırılan uygulama alanları, para vakıflarının ortak havuzlarda toplanması-

na sebebiyet vermiştir. Havuzlarda zamanla biriken meblağlar saklandıkları yere atfen “*sanduk*” olarak adlandırılmış ve tek bir müteveli yönetimine verilmiştir. Bu aşamada para vakıfları, her mahallede mahalle avâriz sandıkları, her esnaf birliğinde esnaf yardımlaşma sandıkları, her yeniçeri ortasında ise yeniçeri orta sandıkları içerisinde yer almışlardır.

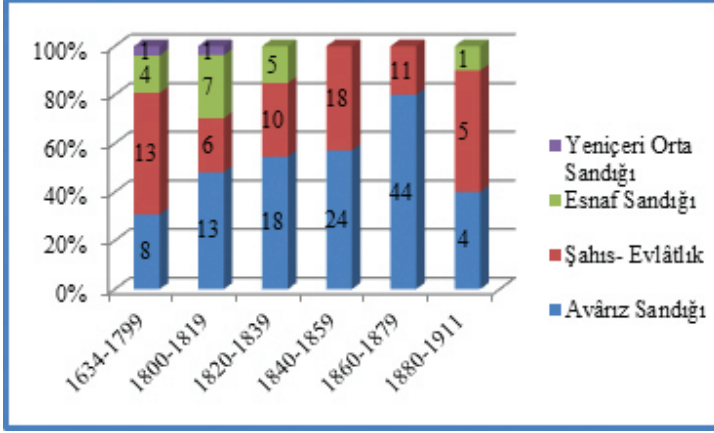
Mahalle avârizlerinin çıkış noktasını devlet tarafından istenilen “*ianeler*” savaş vergileri oluşturmuştur. Vergilerin ödenmesinden sonra arta kalan meblağların mahalle sakinlerinin ortak yaşam alanlarının oluşturulabilmesi ve refah seviyelerinin yükseltilebilmesi için harcandığı bilinmektedir. Esnaf sandıkları, birliklerine gelen vergileri öderken bir yandan da mensuplarının gereken sosyal ve ekonomik tüm ihtiyaçlarına katkı sağlamışlardır. Bu kapsamda esnaf birliklerinin iç düzenleme ve denetimlerini, ritüellerini, kendi mensuplarına ve diğer esnaf birliklerine yapmış oldukları yardımları tespit edebilmek mümkün olmuştur. Esnaf birlikleri arası dayanışmanın bir örneği; 1801 : 8/95/50 numaralı kemhacı esnafına ait vakfın vakfiyesinde açıkça kaydedilmiştir. Kemhacı esnafı sandığına vakfedilen vakfın şartlarında 60 kuruş tutan yıllık masraflarının 40 kuruşunun bir başka deyişle $\frac{3}{4}$ 'ünün kayıkçı esnafının giderlerine harcanması istenmiştir. Sandıklara vakfedilen esnaf vakıflarının bazılarında esnafın kendi mensupları dışında başka kimseye kullanılmaması şartı bulunmaktadır. Kemhacı esnafı sandığına vakfedilmiş üç vakıfta; asl-ı mallarının %10, %15 ve %15 nema oranlarıyla muameleyle verilmesi ve esnaf dışından kimseye kullanılmaması belirtilmiştir.²² Bu durum teoride bilinmesine rağmen pratikte çok sık karşılaşılmayan bir uygulamadır. Ayrıca 19.yy'ın başlarında kurulan kemhacı esnafına ait altı vakfın vakfiyesinde esnafın her yıl yapılan geleneksel Şed Kuşanma Törenleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Vakfiyelerden, Şed Kuşanma Törenleri finansmanının karşılanması ve törenlerde verilen yemekte kullanılan malzemelerin ölçülerine kadar tüm detayları, okunan duaları, tören görevlilerinin yaptıkları işleri ve karşılığında aldıkları ücretleri öğrenmek mümkündür.²³

²² 1815 : 8/95/71, 1801 : 8/95/50b ve 1808 : 8/95/64

²³ 1801 : 8/95/50, 1801 : 8/95/50b, 1802 : 8/95/52, 1808 ; 8/95/64, 1810 : 8/95/69 ve 1815 : 8/95/71 ; Listeye göre vakfın nemâ gelirinden 1 kıyye yaklaşık 1300 gr. hesabından; 10,5 kg. koyun eti, 6,5 kg. piring, 32,5 kg. bal, 10,5 kg. yağ, 20,8 kg. un, 100 adet ekmek ve pişirmek için 3 kuruşluk odun alınması istenmiştir.

Oransal bilgileri değerlendirerek sonuçlara baktığımızda; ilk sırayı %55 oranı ile mahalle avâız sandıkları, ikinci sırayı %36 ile şahıs-evlâtlık vakıflar, üçüncü sırayı %8 oranla esnaf sandıkları ve dördüncü sırayı %1 ile yeniçeri orta sandıklarının aldığı görülmektedir. Grafik 4, sözü geçen vakıf çeşitlerinin belirlenen dönemler içerisindeki dağılımını göstermektedir.

Grafik 4: DM. Dönemlere Göre Para Vakfı Uygulama Alanları (1634-1911)

Kaynak : İMŞSA. DM. 95, 129,145, 150, 169, 171, 175 Numaralı Defterler.

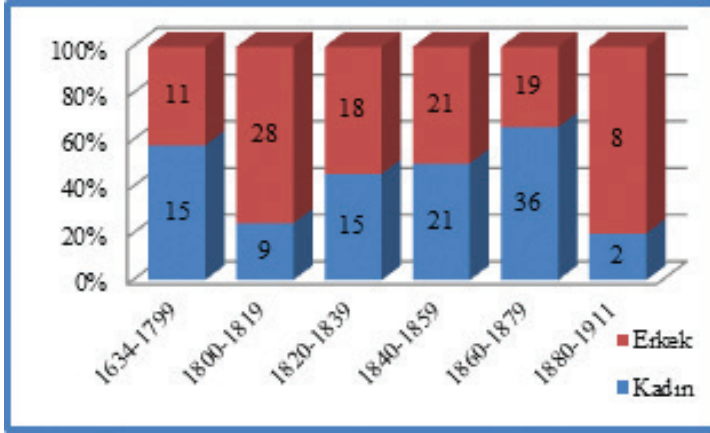
Grafik 4'te, öncelikle diğer grafiklerde olduğu gibi ilk dönemin kendi içinde çeşitliliği barındırarak tüm vakıf türlerini kapsadığı görülmektedir. Ayrıca 1840-1879 dönemi hareketliliği ile tekrar karşılaşmıştır. 1840-1859 ve 1860-1879 dönemlerinde sadece avâız ve esnaf sandıkları bulunmaktadır. 1840-1859 dönemi her iki sandık sayısında artış görülmeyle birlikte 1860-1879 döneminde avâız vakıflarının yaklaşık %80 oranında keskin yükselişine karşılık, şahıs vakıfları %40 oranında düşmüştür. Bütün içinde avâız sandıkları dönemsel incelendiğinde, ilk iki ve son dönemde şahıs/evlâtlık vakıflarının gerisinde kalmıştır.

1826'da ilga edilen yeniçeri ocaklarının yardımlaşma sandıkları olan yeniçeri orta sandıklarına ilk iki dönem dışında rastlanılmamıştır. Esnaf sandıklarının da ilk üç dönemde görülüp sonrasında bir defa 1884'de kaydedilmiş olması sandıkların 1869'da belediyelerin yetkisine devredilmesinin payı olduğunu düşündürmektedir. Aynı dönemde avâız sandıklarına vakfedilen vakıfların yükselişi, mahalle halkının sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarında artma olduğunu göstermektedir.

Vakıf kurucularına bakıldığında kadınların en az erkekler kadar ekonomik ve sosyal hayatta yer aldıkları tespit edilmiştir. Kurdukları vakıfların pek çoğunda

tevlîyet görevini de yürüten kadınların yardımlaşma sandıklarına özellikle avâriz sandıklarına yaptıkları katkılar belirgindir. Yeniçeri sandıklarına vakfedilen iki vakıftan birisi kadınların kurduğu vakıftır. Aynı şekilde esnaf sandığına vakfedilen 17 vakıftan 4'ü, avâriz sandıklarına vakfedilen 111 vakıftan 69'u, şahıs vakfi statüsünde olan 73 vakfın 24'ü kadınlar tarafından kurulmuştur.

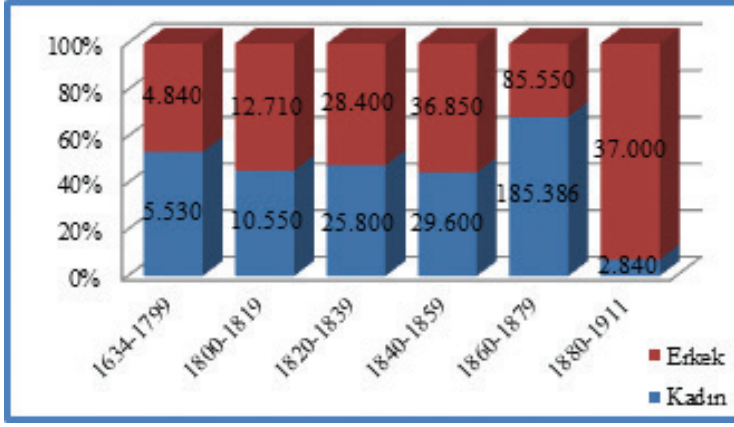
Grafik 5: DM. Kadın ve Erkeklerin Kurdukları Vakıflar (1634-1911)

Kaynak : İMŞSA. DM. 95, 129,145, 150, 169, 171, 175 Numaralı Defterler.

Vakıf kayıtları arasında kadın ve erkeklerin kurdukları vakıfların dağılımını gösteren Grafik 5'ten anlaşıldığı gibi defterlerin tamamında kadınlar 98, erkekler 105 vakıf kurmuştur. Oran olarak %52 erkeklerin, %48 kadınların kurdukları vakıflardır. Bazı istisnalar haricinde, Osmanlı'da kadınların kurdukları vakıfların %40 civarında olduğu bilinmektedir.²⁴ Davudpaşa Mahkemesi para vakıflarında bu oran %8 daha yukarıya taşınmıştır. Dönemlere göre kadın ve erkeklerin kurdukları vakıflar incelendiğinde; ikinci ve sonuncu dönemlerde erkeklerin ağırlıklı olduğu, 1, 3 ve 4. dönemlerde ise nispeten dengeli dağıldığı görülmektedir.

²⁴ Çiftçi, *a.g.e.*, 2004, s. 90.; Özcan, *a.g.e.*, 2010, s. 24.; "Karşılaştırma açısından 1696-1766 yılları arasında Selanik'te kurulan 233 para vakfının kurucuları %21 oranıyla 50 kişi kadın, %79 oranı 183 kişiyle erkektir. Vakfedilen meblağlara göre bakıldığında ise kadınlarda %4, erkeklerde %96'ya çıkmaktadır." Aydın, *a.g.m.*, 2014, s. 92.

Grafik 6: DM. Dönemlere Göre Kadın ve Erkeklerin Vakfettikleri Meblağlar

Kaynak : İMŞSA. DM. 95, 129,145, 150, 169, 171, 175 Numaralı Defterler.

Yükseliş trendindeki 1860-1879 dönemine bakıldığında, kadınlar ön plandadır. Bu dönemdeki vakıfların %35'i erkekler, % 65'i ise kadınlar tarafından kurulmuştur. Vakfedilen meblağ dağılımının, kurulan vakıf sayısına oranla daha dengeli olduğu görülmektedir. Örneğin Grafik 5'te ikinci dönemde kadınların kurdukları vakıflar erkeklerin kurdukları vakıfların 1/3'ü iken vakfedilen meblağları gösteren Grafik 6'da neredeyse eşitlenmiştir. 1860-1879 yükseliş dönemi içindeki vakfedilen meblağlarda erkekler 85.550 kuruş ve %32 oranı, kadınlar ise 185.386 kuruş ve % 68 oranını elde etmişlerdir. Bu sonuç, dönem içinde kurulan vakıflara oranla kadın erkek arasındaki farkın daha da açılmasına sebebiyet vermiştir. Aynı şekilde son dönemin kurulan vakıf ve vakfedilen meblağlarda erkek ve kadın oranları erkekler lehine açılmıştır.

Vakıfların Yönetim ve İşleyişi

İncelenen vakfiyelerin, genel olarak para vakıflarının vakfiye düzenleme şekil-şartlarına ve içeriğine bağlı kalarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle vakfiyeler, vakıf hukukunun örfi ve şer'î esaslarına bağlı kalarak hazırlanmıştır. Vakfın kimler tarafından nasıl yönetileceği, işletim usulleri, nemâ oranları, yapılacak hayır işleri, görevli ücretleri ve masraflardan sonra kalan fazlanın değerlendirme şartları detaylarıyla anlatılmıştır.

Vakıfları, selâtin vakıflarında ve büyük ölçekli vakıflarda vâkıf tarafından atanan mütevellilerin, küçük ölçekli vakıflarda ise vâkıfların kendilerinin yönet-

tiği bilinmektedir. Çalışmada, bu husus örneklerle bir kez daha tespit edilmiştir. İncelenen 203 vakfın yönetim şartında; 176 tanesinin hayatta oldukları sürece vâkıflar, 27 tanesinin ise atanan mütevelliler tarafından yönetilmesi istenmiştir. Bu kapsamda, 8/95 numaralı defterde 15 kişi, 8/129 ve 8/145 numaralı defterlerde ise altışar kişi mütevellî olarak atanmıştır. Görev için genellikle ücret alındığı, bunun çoğu zaman diğer vakıf görevlilerinin ücretlerine nispeten daha az olduğu anlaşılmıştır. Seyrek karşılaşılan bir durum olarak; 8/95/73 numaralı ve hemen ardındaki 8/95/73b numaralı vakfiyelerde mütevellî için ücret belirtilmemiş, mütevellîlik görevinin de nezaret görevi gibi gönüllü olarak yapılmasının şart koşulduğu tespit edilmiştir. 1799 : 8/95/43, 1833 : 8/95/92b ve 1894 : 8/95/94 numaralı vakıflarda mütevellinin geçici süreliğine olmadığı durumlarda *kâim-makamlık* müessesesinin devreye girdiği görülmüştür. Özellikle mütevellinin Hac görevini ifa etmeye gittiği, vakfın yönetiminin reşit olmayan bir çocuğa kaldığı veya mütevellinin herhangi bir anlaşmazlıkta görevden geçici süreliğine uzaklaştırılması durumlarında *kâim-makamlara* başvurulmuştur.

Tevliyet görevinin hemen ardından gelen nezaret görevinin vakfın şart koşulduğu amaçlarına göre; avâız sandığına vakfedildiyse mahalle halkı, esnaf sandığına vakfedildiyse sandık mensubu esnaf, yeniçeri orta sandığına vakfedildiyse yeniçeri neferleri, şahıs vakfı statüsünde ise mahallede güvenilir, bilinen bir kimse tarafından yapılması istenmiştir. Sözü geçen kişiler vakfın yönetim ve işletmesini kontrol etmekte, muhasebenin kontrolü esnasında da şahit olarak bulunmaktaydılar. Vakfiyelerin çoğunda vakıf muhasebelerinin müfettişler tarafından incelenerek onaylanması istenmiştir. Bu şartın kaydolmadığı vakfiyeler de bulunmakla beraber onların da muhasebe kontrolleri (vakıf hukuk kuralları içerisinde genel eğilim haline geldiğinden) yapılmaktaydı. Vakıf muhasebelerinin görevliler tarafından kontrol edilmesi, vakıf kavramıyla ifade edersek, *muhasebesinin görülmesi* altı ay, bir yıl, üç yıl veya beş yıl gibi aralıklarla yapıldığı bilinmektedir. 1783 : 8/95/3b numaralı vakfiyede beş yılda bir olan kontrol süresi vakfiyelerin büyük çoğunluğunda yılda bir olarak şart koşulmuştur.

Tevliyet ve nezaret görevlerinden sonra vakıf işletmelerinin önemli unsurlarından bir tanesi de vakfedilen meblağın, para vakfı işletim usullerinden hangisi veya hangileriyle işletileceği ve nemâ oranının ne olacağı meselesidir. Nemâ oranları ve işletim usullerinin kaydedildiği kısımların oluşturulmuş belirli bir şablona göre yazıldıkları anlaşılmıştır. Bu şablona göre; önce vakfedilen miktar yazılmakta, sonra sırasıyla vâkıfın belirlediği şartlara göre kefil ve rehin istekleri ile nemâ oranı belirtilmektedir. Hemen arkasından istirbâh kavramı eklenmekte ve eğer uygula-

nacaksa istiğlâl kavramı da eklenerek tüm bunların mütevellî tarafından yerine getirilmesi şartıyla vakfiye sona ermektedir.

İslâmî çerçevede borç/karz verme usulleri; muâmele-i şer‘iyye, bey‘ işlemleri ve karz-ı hasen olarak bilinmektedir. Para vakfî işletme usullerine bu üç usule ilaveten; kurulan ortaklıkla gereken sermayenin temin edildiği mudârebe ve bidaânın da eklenmesi alışla gelmiştir.²⁵ Para vakıflarının işletmeleri anlatılırken her ne kadar dört usulün adı geçse de bugüne kadar yapılan çalışmalarda mudârebeye iki örnek dışında başka yerde rastlanılmamıştır.²⁶ Aynı şekilde karz-ı hasen usulüne de sadece iki kez, yaptığımız tez çalışmasında mahalle avâız defterlerinde rastlanılmıştır.²⁷ Yukarıda sözü geçen usullerin para vakfî dışında eytam malları/sandıkları veya memleket sandıkları gibi adı sandık olup vakıf olmayan paraların işletmesinde de kullanıldığı bilinmelidir. Ayrıca ticari ilişkilerde, kurulan ortaklıklarda ve yapılan tüm borç alışverişlerinde de aynı usuller kullanılmıştır. Çalışmada tahvil ve esham alınımının da para vakfî işletme usulü olarak şer‘an kabul edildiği görülmüştür. Para vakfî asl-ı malının esham alımı ile değerlendirilebileceği 19.yy’ın ikinci yarısından sonra vakfiye şartlarına yazıldığı ve Kadı tarafından da onaylandığı belgelenmiştir.²⁸ Ayrıca sözü geçen vakıfların muhasebelerinde de ayrıntılı olarak alınan eshamlara uygulanan oranların yıllara göre dağılımı, nizamnamelerle düşürülen oranların aynı şekilde ihraç edilmiş eshamlara da uygulandığı tespit

²⁵ Kaya, *a.g.e.*, s. 2. ve s. 5.

²⁶ Tahsin Özcan, Hüseyin ibn. Abdullah es-Silâhi Vakfî’nin senedinde işletim usulü olarak muâmele-i şer‘iyyenin yansısı mudârebenin bulunduğunu fakat uygulamada rastlanılmadığını belirtmiştir. Özcan *a.g.e.*, 2003, s. 146.; Fethi Gedikli’nin makalesinde; Tophane Kadılığı’na ait 7 numaralı sicilde bulunan bir örnekte el-Hâc Hasan Vakfî’nin cabisinin vakfın parasını mudârebe yoluyla işlettiğini kaydetmiştir. Gedikli, “İstanbul’da Para Vakıfları ve Müdarebe”, *Osmanlı Hukuku Makaleler*, Gündoğan Yayınları, 2010, s. 42.

²⁷ Mahallelerdeki para vakıflarının kayıtlı olduğu tahrir defterinde “Mahalle-i Paşazade kurb-u Kapan-ı Dakik” olarak geçen Unkapani yakınlarında bulunan Paşazade Mahallesi kayıtlarında; Mahalle avâız sandığındaki Hacı Mehmed Ağa Vakfî’ndan Kapan-ı Dakik tüccarlarından yedibelâzade Ahmed Efendi’ye karz-ı hasen olarak borç verildiği görülmüştür. Açıklama sütununda, mahalle ahâlisinin şartı ile “bilâ faiz” ibaresi altında 10.000 kuruş borç verildiği ve iki taksit halinde geri ödenmesi isteği kaydedilmiştir. Sözü edilen borcun 5.000 kuruşunun ödendiği ikinci taksitinin ise borçlunun zimmetinde olduğu aynı şekilde mülâhazat sütununda yazmaktadır. İşlem için kefil alındığı da anlaşılmaktadır. Ayrıca kayıtlarda geri ödeme tarihi bulunmamaktadır. Borcun alındığı 13 Mayıs 1869 ve tahririn yapıldığı 10 Mart 1872 arasında iki sene 10 ay geçtiği görülmektedir. BOA, Ev. Defter nr. 22207. s. 18.; İkinci faizsiz borcun “Mahalle-i Aşuk Paşa kurb-u Küçük Mustafa Paşa” olarak geçen Aşıkpaşa Mahallesi kayıtlarında; Hüseyin Keşfî Efendi’nin nukud vakfından mahallenin imamı tarafından alınmış olan 1800 kuruş borcun *bilâ faiz* olarak alındığı açıklamalarda yazılmıştır. Tahrir tarihi itibarıyla, borcun 800 kuruşunun geri ödendiği 1000 kuruşun borç olarak kaldığı belirtilmektedir. BOA, Ev. Defter nr. 22207. s. 43.

²⁸ 8/145/21, 8/145/21b, 8/145/23, 8/145/23b, 8/145/25, 8/145/26.

edilmiştir. %10 olan nemâ oranın %9'a düşmesiyle vakıf görevli ücretlerindeki %10'luk azalma detaylı kaydedilmiştir.²⁹ Vakıf asl-ı mallarıyla tahvil alımları da muhasebelerde ve mahalle avârlarının tahrir defterlerinde sıklıkla görülmüştür. Vakıf muhasebelerinin de vakfiyeler gibi Kadı onayını aldığı bilinmektedir. Hem vakfiyelerin hem de muhasebelerin Kadı onayından geçerek kabul görmesinden hareketle; şer'î olarak da vakıf paraların işletim usullerine tahvil ve esham alımının eklenmesinin kabul gördüğü sonucu çıkarılmıştır.

Bu kapsamda değerlendirilen 203 vakfiyenin tamamında işletme usulü olarak muâmele-i şer'îye kullanılırken, 130 vakıfda muâmele-i şer'îye ve bey' bi'l-istiğlâl usulü birlikte kullanılmıştır. Ayrıca muâmele-i şer'îye ve bey' bi'l-istiğlâl usulünün birlikte kullanıldığı altı vakıfta bunlara ek olarak esham da alınmıştır.³⁰ İstiğlâl usulünün uygulanmadığı 60 vakfiye 8/95 numaralı defterde bulunmaktadır. Bu 60 vakfiyenin 49'unun arka arkaya 1800 ile 1826 yılları arasında onaylandığı net olarak tespit edilmiştir. Vakfiye yazım aşamasında usullerin uzun olarak adları yazılmamış, "istürbâh" ve "istiğlâl" kavramları ile kısaltılmış şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca istürbâh usulü birkaç vakfiyede aynı kökten türeyen değişik şekillerde; 1797 : 8/95/39, 1808 : 8/95/64 ve 1821 : 8/95/79b numaralı vakfiyede "*irbah*", 1820 : 8/95/76c ve 1820: 8/95/77 numaralı vakfiyelerde ise "*rbh*" olarak kullanılmıştır.

Sözü geçen her üç usulde borç verilecek meblağlar için borçlunun aldığı miktarı karşılayacak şekilde güçlü bir kefil ve/veya rehin istenmiştir. Bu istekler konusunda da, vakfiyelerde geçen her şablon gibi genel anlatıma şekil-şart olarak tamamıyla uyanlar olduğu gibi, şartların hepsinin yer almadığı vakfiyelere de rastlanılmıştır. Bazı vakfiyelerde ya rehin alınacak mal ya da kefil istenirken bazılarında mutlaka ikisi birden istenmiştir. Bu durum özellikle 8/129 nolu defterde sıklıkla görülmektedir. Böylece verilen borcun geri dönüşü garanti altına alınmak istenmiştir. Tüm vakıflar arasında sadece 1806: 8/95/66 ve 1872: 8/145/11 numaralı vakfiyelerde kefil ve rehin şartı bulunmamaktadır. Bu uygulamanın da vakfın muhasebesinin görülmesinde olduğu gibi vakfiyede yazılmasa dahi şer'î ve örfî hukuk kuralları çerçevesinde pratikte tüm vakıflarda uygulandığı düşünülmektedir.

İşletim usulleri kullanılarak vakıf gelirlerinin sürdürülebilir kılınması ve harcamalarının şartlar dahilinde yapılabilmesi nemâ oranlarının belirleyiciliği sayesinde olmaktadır. İncelenen vakıflarda 1634-1911 yılları arasında 277 yıllık zaman süresince verilmiş nemâ oranlarının %10 - %15 bandında hareket ettiği anlaşılmıştır. 15. yy.'dan itibaren oldukça uzun bir süre aynı oranlar dahilinde

²⁹ BOA., EV.MH. 2148.336; BOA., EV.MH. 2149.7; BOA., EV.MH. 2149.9

³⁰ 1875: 8/145/21, 1875: 8/145/21b, 1875: 8/145/23, 1875: 8/145/23b, 1875: 8/145/25, 1875: 8/145/26

de kaldığı anlaşılmaktadır. Bu aşamada oranları devletin belirlediği, vâkıfların da sınırların dışına çıkamadığı bilinmelidir. Özellikle 19. yy.'ın sonlarına doğru oranlar önceki dönemlere kıyasla daha sık ayarlanmış, bu kapsamda çıkartılan murabaha nizamnameleriyle nemâ oranlarında yeni düzenlemelere gidilmiştir. 1280/1864'deki murabaha nizamnamesine göre %12 olan oran, 23 sene sonra 1304/1887 yılı 206 numaralı murabaha nizamnamesine göre; %9 olarak benimsenmiştir.³¹ 19. yy.'ın sonlarına doğru oranlardaki bu hareketlilik, vâkıfların nemâ oranı belirtmeden vakıf kurmalarına sebebiyet vermiştir.

İncelenen vakıfların nemâ oranlarının dağılımında, %58 pay ile 117 vakfin nemâ oranı olarak %15'i tercih ettiği görülmektedir. %16 pay ile 33 vakfiyede ise nemâ oranı %10 verilmiştir. Genel toplamda 2 vakıf ve %1 pay ile istenilen %12 nemâ oranı 1866: 8/145/1 numaralı vakıfta “kisesi beş” guruş³² ve 1788: 8/95/18 numaralı vakıfta ise “yüz guruşa oniki guruş” şeklinde ifade edilmiştir. Toplamın ¼'ünü oluşturan 51 vakıfta ise nemâ oranının verilmediği anlaşılmıştır. Bu tür durumlarda vakfiyede şart koşulan harcama kalemleri ve görevli ücretlerinden hareketle vakfın nemâ oranının alt sınırı bulunabilmektedir ki bu da genellikle %15 olmuştur.³³ Tespit edilebilen bu muhtemel oranlar resmî olarak vakfiyelerde verilmediği için 51 vakfın içinde yer almışlardır. Bazı vakfiyelerde nemâ oranlarının yanında yıllık gelirin de hesaplanıp verildiği görülmektedir.³⁴

³¹ *DÜSTUR* T.1./C.1, 1864, s. 268.; *DÜSTUR* T. 1./ C.5, 1887, s. 775.

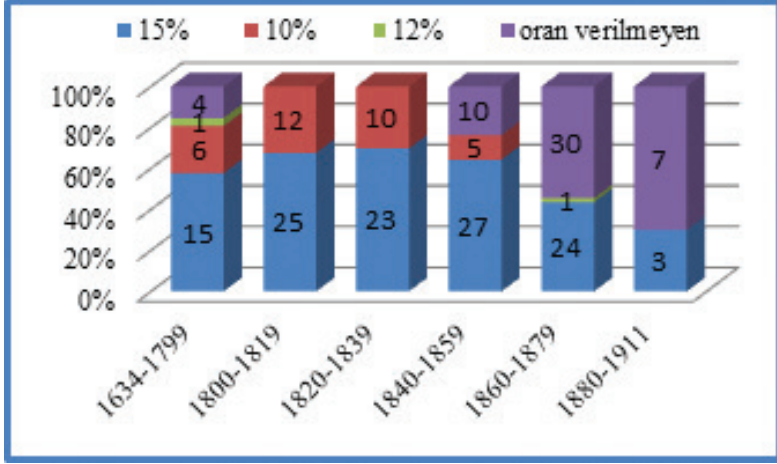
³² haz.: Burada bir kese 500 kuruş hesabından kesesi 5 guruş ifadesinin aylık %1 oranını belirttiği ve yıllık olarak %12'ye karşılık geldiği anlaşılmaktadır.

³³ haz.: 1864: 8/129/66 numaralı vakıfta 2.000 kuruş vakfedilmiş ve oran belirtilmemiştir. Vakfın harcamaları toplamından gidilerek olması gereken en az nemâ 300 kuruş olarak bulunmuş ve %15'e karşılık geldiği hesaplanmıştır. 1845: 8/129/18 numaralı vasiyet vakfında ise nemâ oranı verilmemiş fakat vakfın harcamalarının açıklaması verilerek sonuna da kalan miktar yazılıp hesaplandığı için yıllık nemâ gelirin 75 kuruş olduğu ve oranın %15 olması gerektiği anlaşılmıştır. “... kirâatlarına on guruş dört kıyye şeker iştirâ hizâr-ı meclis-i tevzî' ve taksîm olunmak için otuz guruş ve yevmî iki akçe vazîfe-i tevliyet için senede altı guruş cem'an altmışaltı guruş verilir ve beher sene dokuz guruş üzerine zam oluna...”. Bazı vakıflarda ise harcama tutarı verilmediğinden muhtemel oran bulunamamıştır. 1863: 8/129/63 numaralı vakıfta 3.000 kuruş vakfedilmiş, vakfın amacı harcama tutarı verilmeden “Salı Pazarı Çeşmesi'nin ve su yollarının gereken bakım ve onarımına” ifadesiyle belirtildiğinden oran bulunamamıştır.

³⁴ haz.: 8/129/9b numaralı vakfiyede olduğu gibi 500 kuruş vakfedilmiş, nemâ oranı %15 olarak verilmiş, hemen ardından “...hasıl olan yetmişbeş guruş rıbh ve nemâsından ...” şeklinde kayıt düşülmüştür. 8/129/36 numaralı vakfiyede 3500 kuruş vakfedilmiş, nemâ oranı “onu onbir buçuk” %15 olarak yazılmış, hemen arkasından “senevî hasıl olan beşyüz yirmibeş rıbh ve nemâsından” ifadesiyle 525 guruş nemâ geliri hesaplanarak verilmiştir.

Grafik 7 nemâ oranlarının dönemlere göre dağılımını göstermektedir. Birinci dönem, nemâ oranlarında da en fazla çeşitliliği barındırmıştır. İki ve üçüncü dönemlerde tüm vakıfların nemâ oranlarının verildiği görülmektedir. Ticaret hacminin genişlediği ve dolayısıyla para hareketlerinin arttığı 1860-1880 yıllarında vâkıfların yarısından fazlası vakfiyelerinde nemâ oranına yer vermemişlerdir.

Grafik 7: DM. Para Vakıflarının Nemâ Oranları (1634-1911)

Kaynak: İMŞSA. DM. 95, 129,145, 150, 169, 171, 175. Numaralı Defterler.

Kurulan vakıf sayısında düşüşün olduğu son dönemde ise vakıfların %70'inde nemâ oranlarının verilmemesi dikkat çekmektedir. Grafiğin tamamında son yıllarda oran verilmeme eğiliminin artarak çoğaldığı söylenebilir. Vakfiyelerinde nemâ oranı yazmayan vakıf işletmelerinde konu mütevellinin inisiyatifine bırakılarak piyasa şartlarına göre hareket etme serbestliği sağlanmaktadır. Sözü geçen serbestliğin çoğalması aynı zamanda nizamnamelerle piyasanın nemâ oranlarının düzenlenmeye başlandığı dönemlere denk gelmektedir. Bu kapsamda 1860-1879 ve 1880-1911 dönemlerinde kurulan vakıfların oran belirtmemesi anlamlı olmaktadır. Vakfiyelerde belirtilen oranların üst limitinin dışına çıkılmadığı düşünüldüğünde, piyasa şartlarına göre hareket etmenin para vakıfları açısından önemi anlaşılacaktır. Vakıfların giderleri gelirlerine göre ayarlandığından vakfiyede belirtilen oranların altında işlem yapıldığında vakfın gelir-gider dengesi bozulacaktır.

Konunun bir üst aşamasında, vâkıflar nemâ oranı vermemekle kalmamış, yerine getirilmesini istedikleri dinî vecibe şartları ile hayır müesseselerine yapılacak yardımların uygulama alanlarını belirtmeden “uygun görülen mahallerde” şeklinde

ifade edilerek mütevelliyeye hareket serbestliği tanımışlardır.³⁵ Bu durumda mütevellî görevi süresince zamanın şartlarına göre vakfın sabit harcamalarının toplamından az olmamak üzere ana parayı vakfın çıkarları doğrultusunda istediği oranda muameleye verme yetkisine sahiptir. Elde edilen gelire sabit giderler ödendikten sonra kalan meblağ ihtiyacı olan cami ve mescide yönlendirebilirdi. Bu durumda hem vâkıfın şartları yerine getirilirken belki de her sene başka cami, mescit ve etrafındaki fukaraya destek sağlama imkanına kavuşuluyordu. Uygulamanın sakıncası, hayır müesseselerinin uzun vadeli plan yapamamasına sebebiyet vermesidir. Vakıf gelirleri sayesinde yaşamını devam ettiren bu müesseseler her yıl gelecek belirli gelire göre giderlerini düzenlemektedirken, nereye yönleneceği kesin olmayan bu fonların belirsizlik yaratabileceği düşünülmüştür.

Vakfedilen meblağlar genellikle kuruş olarak verilmesine rağmen yüzlük mecdiye altını, Osmanlı lirası, yirmilik mecdiye, beyaz yirmilik mecdiye, yüzlük kaime gibi çeşitlilik de barındırmaktadır. Akçe ve kuruş dışındaki para birimleri çoğunlukla yanlarında “*beheri yüz gurus olmak üzere kırk aded yüzlük kaime, beheri yüz kuruştan olmak üzere yüz altmışsekiz aded tam yüzlük mecdiye*” vb. açıklamalarıyla kaydedilmiştir. İstisnalar dışında çoğu vakıfların harcamaları günlük akçe, yıllık olarak da kuruş üzerinden verilmiştir. Bazı vakıflarda ücretlerin aylık ve altı aylık dönemler halinde ödendiği görülmüştür. Çeşitli harcama kalemleri içinde dinî vecibelerin yerine getirilmesinde katkı sağlayan cami, mescit ve tekke görevlilerine, mekteplerdeki sıbyanlara ve dersiamlara, akrabaya, su yolları, çeşmeler, tulumbalar ile iskele gibi yapıların bakım ve tamirine pay ayrılmıştır. Ayrıca esnaf ritüellerine ve sandıklarına, mahalle avârız sandıklarına, yeniçeri orta sandıklarına, fukaranın yemek giderlerine, vakıf görevlilerine verilen ücretler sayılabilir. Genel bir alışkanlık olarak tevliyet ücretinin, harcamaların en sonuna kaydedildiği görülmüştür.

Yapılan bu harcamalardan sonra kalan miktarların ana paraya eklenmesi için yukarıda bahsedilen işletim usulü ve nemâ oranını içeren şablonun sonuna “*galle-i nemâdan her ne fazla kalır ise fazlası asl-ı mâl-ı mezkûra zam ve ilhâk oluna*” şeklinde eklenmektedir. Konunun uygulamasında, muhasebelerden görüldüğü kadarıyla genellikle vakfedilen miktarlardan çok fazla artmadığı ortaya çıkarılmıştır. Artanlar ise vâkıfın inisiyatifinde bilinçli olarak ihtiyaten ayrılan miktarlardır. Her durumda artan paranın ana paraya eklenmesinin şart koşulması vakfın te’bîdliği adına da önemlidir. Yapılan hayır işlerinin ihtiyaca yönelik olarak gerçekleştiği ve israftan kaçınıldığı anlaşılmaktadır.

İncelenen 203 vakıfta para vakfî işletim usullerinin bulunduğu vakıflar sadece para vakfedilen vakıflar olmamıştır. Paranın yanı sıra para ile birlikte mülk ve

³⁵ 1861: 8/129/55 ve 1875: 8/145/17.

sadece mülk vakfedilen vakıflarda da para vakfı işletim usullerinin varlığı tespit edilmiştir. Bu tarz vakıflarda, mülklerden gelen gelirlerin muameleye verilmesi ve sonrasında gerekli hayır işlerine harcanması şart koşulmuştur. Dikkati çeken husus, kiraların özellikle *muaccele* yoluyla yani peşin olarak alınması isteğidir. Peşin alınan toplu kiraların harcanmadan önce para vakfı işletim usullerine göre değerlendirilmesi vakfın gelirine ekstra bir katkı daha sağlamaktadır. Bu durumun vakıfların hayır işlerine ayırdıkları payları da çoğalttığı muhakkaktır. Para vakfı işletim usullerinin mülk vakıflarıyla olan ilişkilerini üç başlık altında toplayabilmek mümkündür:

1- Öncelikle sadece para/menkul vakfedilmiş vakıflarda, asl-ı mal şart koşulan oran ve işletme usulü ile muameleye verilmiş ve yapılan harcamalardan sonra yıllık kalan meblağların zamanla biriktirilerek akâra tebdili bir başka deyişle mülk alınması istenmiştir. 1815: 8/95/71 numaralı kemhacı esnafı sandığına vakfedilen paranın esnafın gerekli harcamalarından arta kalan kısım, 1811: 8/95/70 numaralı vakfiyede vakfedilen meblağ ile Çorum'da cami ve çeşmenin bakım-onarımı sonrasında arta kalan kısım, 1812: 8/95/70b numaralı vakfiyede ise vakfedilen paranın nemâsından Daye Hatun Çeşmesi'nin bakım ve onarımına harcanan miktardan kalan fazlanın vakıfların mütevellileri tarafından biriktirilerek akâra tebdil edilmesi şart koşulmuştur. Bir diğer örnekte, 1771: 8/95/15 numaralı vakfiyede asl-ı malın önce muameleye verilmesi, daha sonra nemâ gelirinden masraflar çıkartıldığında kalan parayla akâr getirecek mülk alınıp bunun gelirinin de tekrar muameleye verilmesi istenmiştir.

2- Para ve mülkün bir arada vakfedildiği vakıflarda ise mülkün kirası, paranın nemâ geliri ile birleştirilip gerekli harcamalar yapıldıktan sonra biriktirilerek tekrar akâr getirecek mülk alımına yönlendirilmiştir. 1805: 8/95/63b numaralı vakfiyede mülkün yanı sıra 500 kuruşun, 1820: 8/95/77 numaralı vakfiyede ise 3.000 kuruşun yanısıra köşk, mezil, oda gibi mülklerin vakfedildiği kaydedilmiştir. Her sene mülkten gelen icârın vakfın ana parasının üzerine ilave edilerek birlikte muameleye verilmesi isteği tespit edilmiştir. Sonrasında biriken meblağın tekrar akâra tebdil edilmesi şart koşulmuştur.

3- Mülk vakfedilip icârının direkt muameleye verilmesi istenen vakıflar da bulunmaktadır. 1788: 8/95/20b numaralı vakfiyede görüldüğü gibi mülk vakfedilmiş, müeccelesi günde bir akçe hesabı ile kaydedilmiştir. Peşin alınan muaccele gelirinin ise %15 nemâ oranıyla "istiğlâl ve istirbâh" işletme usulleriyle muameleye verilmesi şart koşulmuştur. 1634: 8/95/42 numaralı vakfiyede çeşitli mülkler

vakfedilmiş, gerekli harcamalar yapıldıktan sonra kalan meblağ % 10 nemâ oranı, “istiğlâl ve istirbâh” işletme usulleriyle muameleye verilmesi istenmiştir. Son olarak, 1772: 8/95/4c numaralı vakfiyede iki mülk vakfedilmiş, birinden muaccele usulüyle alınan 400 kuruşun “istiğlâl ve istirbâh” ile muamaleye verilmesi istenmiş. Elde edilen gelirlere diğer mülkün aylık 15 akçe olan kirası da eklenerek gerekli yerlere harcamalar yapıldığı anlaşılmıştır.

Ayrıca mülkün yanında paranın da vakfedildiği, fakat ne mülkün kirasının ne de paranın muameleye verilmesinin istenmediği vakfiye kayıtları da mevcuttur. Mülkün muaccele usulüyle kiraya verilmesi, elde edilen gelirlerin gerekli harcamalardan sonra biriktirilmesi ve vakfedilen paranın da bu gelire eklenip tekrar akâr getirecek başka bir mülk alınması şart koşulmuştur.

Defterlerin Öne Çıkan Özellikleri

Toplu şekilde değerlendirilen sayısal verilerin dışında her defterin kendi içinde ön plana çıkan özelliklerine baktığımızda; en fazla vakfiyenin bulunduğu 8/95 numaralı defterde mâ-i leziz vakıfları, paranın yanında mülk vakfedilen vakıflar, akâra tebdil olan vakıflar, avâriz vakıfları dışında esnaf sandıkları ve yeniçeri orta sandıklarına vakfedilmiş vakıflarla karşılaşılmıştır. İncelenen defterlerin tamamında bulunan yedi mâ-i leziz vakfının altı tanesi 8/95 numaralı defterde bulunmaktadır. 1792’den 1824 yılına kadar 32 yıllık sürede 1/2, 2, 4, 15 masura gibi ölçüleri verilerek vakfedilen mâ-i leziz vakıfları, vakfedildikleri mahallelerin su ihtiyaçlarının bir kısmını karşılamışlardır.³⁶ Araştırmada vasiyet vakfı statüsünde kurulan 13 vakfın sekiz tanesi 8/95 numaralı defterde yer almaktadır. Bunlardan beş tanesi “maraz-i mevl” hastalığa bağlı vasiyet vakfidir.³⁷ Ayrıca defterde Samatya’da Sulu Manastır Kilisesi olarak bilinen Surp Kevork Kilisesi fukarası ve sıbyanlarının elbise ve yemek marsaflarına yönelik vakfedilen iki zimmî vakıf bulunmaktadır. 1793 : 8/95/28 ve 1801 : 8/95/46b yıllarında hazırlanmış her iki vakfiyenin kayıtlarında, sekiz sene süresince kilisenin yardım yaptığı kişilerin sayısının değişmeyecek 80 olarak kaydedildiği tespit edilmiştir. Vakıfların diğer iki defterde de birer zeyleri bulunmaktadır.

³⁶ 1792 : 8/95/26 ; 1797 : 8/95/39 ; 1795 : 8/95/39b ; 1800 : 8/95/48 ; 1820 : 8/95/77 ; 1824 : 8/95/82.

³⁷ haz.: Vasiyet vakıfları vâkıfların vasiyetnamelerine göre düzenlenerek vefatlarından sonra onaylanmaktadırlar. Düzenlemelerin vâkıfların vefatlarından bir sene, iki sene öncesinde yapıldığı vakfiye detaylarında yazmaktadır. 1784 : 8/95/5b, 1815 : 8/95/71, 1824: 8/95/83, 1854: 8/129/38 ve 1866 : 8/129/70 numaralı maraz-i mevt vakıfları ise ölüm döşeğinde yazılan vasiyetlerle kurulan vakıflardır. Vâkıfların vefatından en fazla bir ay önce hazırlanmış oldukları anlaşılmıştır.

8/129 numaralı defterde bulunan dört vasiyet vakfından iki tanesi maraz-i mevt vakfidir. Ayrıca birbirinin zeyli olan vakfiyelerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Örneğin Şeyh Alyanakzâde'nin Alyanakzâde Tekkesi masraflarının karşılanması adına bir esas altı zeyl olmak üzere toplam yedi kayıt bulunmaktadır. Bu kapsamda tekkeler ve tarikatler sıklıkla kullanılmış, özellikle Kocamustafa Paşa'da birbirine yakın konumda olan Fevziye Dergahı ve Zehkirî Kemal/Alyanakzâde Dergahı ön plana çıkmıştır. Ayrıca, 1857 : 8/129/43 numaralı vakıfta, vâkıfın vefatından sonra müteveli olacak çocuklarının cinsiyetini “*zükûr ve inâsım*” şeklinde ayrı ayrı belirttiği tespit edilmiştir. Tevliyetin devredileceği evlâdın, bu tek örnek dışındaki bazı vakfiyelerde sadece “*zükûr*” erkek evlât olarak, çoğunda ise ayırım belirtilmeden “evlâd-ı evlâd-ı evlâdımın” olarak kaydedildiği görülmüştür.

8/145 numaralı defterde bir vasiyet, bir de mâ-i leziz vakfı bulunmaktadır. Defterin en belirgin özelliklerinden biri; nakit olarak kuruş yerine mecdiye altını, Osmanlı lirası, yüzlük mecdiye, yüzlük kaime gibi değişik birimlerde paraların vakfedilmiş olmasıdır. Vakıf parasıyla esham alınımının yapılabileceği belirtilen vakfiyeler de defter kayıtları arasındadır. Ayrıca, vâkıfların oturdukları evlerin detaylı adreslerinin verilmesi bir diğer özellik olarak dikkat çekmiştir. Adresler, mahalenin yakınındaki mevki, mahalle adı, sokak isimleri ve kapı numarasına kadar ayrıntılı olarak verilmiştir. 8/145/27 numaralı vakfiye örneğinde; “*Alı Mermer kurbunda Kâtib Müstihiddin Mahallesinde Kuru Sebül Sokağı'nda kâin kırkyedi numarolu menzûle sakine Kutucu Mustafa Efendi zevcesi...*”. Bu şekilde ayrıntılı adres yazma usulünün Evkaf Nezaretî'nin kurulmasından sonra geliştirilen vakıf mülklerin ve paraların takip yöntemlerinden biri olduğu bilinmektedir. Zamanla mahlul kalan vakıf mülklerin tevliyetle ilgisi olmayan bazı kişilerin ellerine geçtiği tespit edilmiştir. Bu durumun açıklığa kavuşturulması için vâkıfların vakfiyelerindeki ayrıntılardan adres tespiti yapılarak hayatta olup olmadıkları ve sonrası tevliyet görevleri takip edilebilmiştir.³⁸

Bir başka detay ise, vasiyet vakfı dışındaki vakıfların kurulma aşamasında vakfedilen meblağın vakfın onayından önce tescil mütevellisine teslim edildiğinin belgelenmesidir. Diğer defterlerde olmayan teslim ile ilgili bilgiler “*meblağ-ı mevkuûf mezkûr işbu tarihten üç ay mukaddem müteveli-i mezkûra teslim eylediği*” şeklinde vakfiyelerde belirtilmiştir. Ayrıca vakfiyelerde geçen bazı kavramlar isim değiştirmeye;

³⁸ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul, Eren Yayınları, 1993, s. 161.

vaaz ve nasihat, nush ve pend olarak kaydedilmeye, nemâ olarak kullanılan kavram, galle-i nemâ olarak yer almaya başlamıştır.

Ayrı defterlerde bulunan para vakıflarından 10.000 kuruş vakfedilen 1908 : 8/169/71 numaralı vakıfta, Şehremini Ereğli Mahallesi'nde İbrahim Ethem Efendi Tekkesi'nin yanına inşa edilecek tevhidhaneden bahsedilmektedir. Bina- nın konumu, kullanılacak eşya, duvarlara asılacak hat levhalarının kimin eserleri olduğuna varıncaya kadar en ince ayrıntılarına kadar belirtilmiştir. Ayrıca vâkıfın cenazesinde yapılmasını istediği istekleri de tek tek belirttiği görülmüştür. Vefat ettiği zaman cenaze işlemleri ve dua okuyanlara gerekli ödemelerin yapılabilmesi için nakit bulunmadığı durum gözetilerek önlem alındığı anlaşılmıştır. Masrafların tekkede postnişin olan kişi tarafından Rıfaiye ihvanı kimselerden alınan borçla karşılanması istenmiştir. Alınan bu borcun vakfın nemâsından *te'diye*/geriye ödenmek üzere alınacağı bilgisi de kaydedilmiştir.

Çalışmanın bütününde, defterlerin kendi içlerinde bir düzeni olduğu ve birbirleri arasında devamlılık bulunduğu anlaşılmıştır. Aynı mahallelerde, birbirlerine yakın muhitlerde oturan vâkıfların akrabalık ilişkilerinin yanı sıra topluluk olarak mahalle halkının kendi aralarındaki ilişkileri vakfiyeler vasıtasıyla takip edilebilmiştir. Yıllar içerisinde akrabaların, birbirlerinin kurdukları vakıflara katkı sağlamak amaçlı hareket ettikleri, vakıflarını bu yönde düzenledikleri görülmüştür. Akrabaların desteklediği vakıflar gibi, mahalle ahalisinden kimselerin de mahallenin ortak çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri anlaşılmıştır. Devam eden hizmetlerin üzerine 50 kuruş, 100 kuruşluk kendi küçük katkılarını ilave eden vâkıfların varlığı bunun bir göstergesidir. Para vakıflarının uygulama alanlarından olan mahalle avâız sandıkları, esnaf sandıkları ve yeniçeri sandıklarına vakfedilen bu tip vakıflar; maddi durumu iyi olmayan kişileri de sistemin içine çekebilmiştir. Böylece her kesimden insana bir başkası için hizmet yapabilme imkânı verilmiştir. Topluluğun içinde varolabilme, bir başka deyişle kendini ifade edebilme özgürlüğüne kavuşan kişilerin aynı zamanda maneviyat duygularının da daima üst düzeyde tutulduğu vakfiyelerden anlaşılmaktadır.

Davudpaşa Mahkemesi genelinde vakfedilen vakıfların öncelikle vâkıflar tarafından yönetildiği anlaşılmıştır. Vefatları durumunda tevliyeti mahallenin imamlarına, şeyhlerine, esnaf ustaları ve kethüdalarına bırakılan vakıflar mahallenin avâızına, esnaf sandıklarına, yeniçeri sandıklarına devredilmekteydi. Vâkıfın vefatından sonra akrabaya bırakılan vakıflar ise şahıs vakfî statüsünde kalmışlardı. Bahsi geçen imamların ve şeyhlerin aynı zamanda mahallelerinde bulunan avâ-

rız sandıklarındaki vakıfların mütevellileri oldukları da tespit edilmiştir. Örneğin; 1796: 8/95/33 numaralı vakıfda 300 kuruş vakfedilmiş, Yedikule’de el-Hâc İlyas Mahallesi Camisi Vakfı mütevellisine caminin gerekli giderleri için harcanmak üzere bırakılmıştır. Adı geçen caminin mahallenin kurucu camisi olması dolayısıyla cami vakfının mütevellisi aynı zamanda caminin imamı olmaktadır. Böylece yönetimi cami vakfının mütevellisine bırakılan vakıf dolaylı olarak mahalle avâriz sandığına vakfedilmiş olmaktadır.³⁹ Toplamda 203 vakıftan %13 oranına denk gelen 27 vakfin vâkıfları tarafından kendileri dışında müteveli ataması yapılmıştır. Bu 27 vakfin içinden sekiz vasiyet vakfi da çıkartıldığında geriye 19 vakıf kalmaktadır.

Tablo 1: DM. Para Vakıflarının Katkı Sağladığı Mahalle Avârizları

Ahmed Kethuda Mahallesi	Hacı Evhaddin Mahallesi	Kürkçü Hacı Hüseyin Mah.
Ali Fakih Mahallesi	Hacı Evliya Mahallesi	Mercan Mahallesi
Arabacı Bayezid Mahallesi	Hacı Hamza Mahallesi	Molla Gürani Mahallesi
Aydın Kethüda Mahallesi	Hacı Hüseyin Mah.	Oruç Gazi Mahallesi
Bezirgan Hacı Hüsrev Mah.	Hacı İlyas Mahallesi	Ördek Kasap Mahallesi
Bursa Kara Ağaç Köyü	Hacı Mihrişah Hatun Mah.	Sancakdar Hayrettin Mah.
Canbaziye Mahallesi	Hobyar Mahallesi	Sarı Musa Mahallesi
Çakır Ağa Mah. (Aksaray)	Kasap İlyas Mahallesi	Seyyid Halife Mahallesi
Çerâğî Hasan Mahallesi	Katip Müslihiddin Mahallesi	Uzun Yusuf Mahallesi
Çivizade Mahallesi	Kazganî Sadi Mahallesi	Şehremini Mahallesi
Davudpaşa Mahallesi	Keyci Hatun Mahallesi	Şekerpare Mahallesi
Eğin Kazası Ençeti Köyü	Koca Mustafa Paşa Mah.	Toptaşı Mahallesi
Camcılar Mahallesi	Koruk Mahmud Mahallesi	Yedikule Mahallesi

Kaynak: İMŞSA. DM. 95, 129,145, 150, 169, 171, 175 Numaralı Defterler.

Tablo 1 İMŞSA. Davudpaşa Mahkemesi para vakıflarının vakfedildiği mahalle avârizlerini göstermektedir. 111 vakfin 39 mahalle avârizine katkısı tespit edilmiştir. Bazı mahallelere bir vakıf, bazı mahallelere ise değişik defterlerde yer alan birden fazla vakıf tarafından yardım yapılmıştır. 8/129 ve 8/145 numaralı

³⁹ haz.: 8/95/33. numaralı vakfiyenin detayında, el-Hâc İlyas Camisi’nde sakal-ı şerif bulunduğu da anlaşılmaktadır. Vakfiyesinde ayrıntılı anlatılan bu durum, Rebiülevvel ayının 12. günü Kur’an okutulması ve sonrasında sakal-ı şerifin saklandığı yerden çıkartılıp ziyarete açılması sırasında yapılacak olan vazifeler açıkça kaydedilmiştir. Böylece bir vakfiyeden hem mahalle avârizine hem de dinî hayata yapılan katkılar izlenebilmektedir.

defterdeki vakıf kayıtları arasında Oruç Gazi ve Sancaktar Hayrettin Mahallelerine, 8/95. ve 8/145 numaralı defterlerin kayıtlarında ise Ali Fakih Mahallesi avârzına vakfedilmiş vakıflar bulunmaktadır.

Ayrıca tek defterde yeralan ve birden fazla vakfın vakfedildiği mahalle avâzları da bulunmaktadır. 8/95 numaralı defterde, Çerağı Hasan Mahallesi'ne beş vakfın,⁴⁰ 8/129 numaralı defterde Bezirgan Hacı Hüsrev Mahallesi'ne beş vakfın,⁴¹ 8/145 numaralı defterde Katip Müslihiddin Mahallesi'ne ise iki vakfın⁴² katkısı görülmüştür. Bu katkıların Çerağı Hasan Mahallesi'nde 24 yıla, Katip Müslihiddin Mahallesi'nde 13 yıla yayıldığı görülmektedir. Ayrıca Bezirgan Hacı Hüsrev Mahallesi avârzına vakfedilen beş vakfın üçünün aynı gün onaylanarak mahalle camisinin giderlerine vakfedildiği tespit edilmiştir.

Hacı İlyas, Gureba Hüseyin Ağa Mahallesi gibi mahalle avâzlarına birer, Hâcî Hamza avârzına on, Davudpaşa avârzına dokuz, Hâcî Hatun Mahallesi avârzına ise yedi vakıf vakfedildiği tespit edilmiştir.

Sonuç

Araştırmada kullanılan vakıfların çoğunun halkın kurduğu küçük ölçekli vakıflar olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Kocamustafapaşa, Davudpaşa, Muradpaşa ve civar nahiyelerde yaşayanlar kurdukları vakıflarla günlük yaşantılarını kolaylaştırmaya yönelik düzenlemeler yapmışlardır. Dinî görevlerini yerine getirebilmek için camiler, tekkeler, eğitim için medreseler, mektepler, kütüphaneler, bayındırlık ihtiyaçları için su yolları, çeşmeler ve hamamlar, ekonomik hayat için gerekli olan yollar, çarşılar, esnafın işini sürdürebilmesi için gerekli ihtiyaçlarının karşılanması vakıflar sayesinde gerçekleşmiştir. Bu düzenlemelerle aktif olarak çalışan nüfusun yanı sıra yetimler, dullar, çalışmayacak kadar yaşlı ve hasta olanlar gibi toplumun her kesiminden kişilere destek olunmuştur. Sözü geçen desteklerin belirli dönemlere mahsus ya da gelip geçici olmadığı, bu amaçlar için kurulan vakıflar sayesinde sürdürülebilir kılındığı tespit edilmiştir. Herhangi bir hizmetin yetersiz kaldığı durumlarda aynı amaç için yeni bir vakıf kurularak desteklendiği görülmüştür. Bu gibi örnekleri, Osmanlı'nın sorunları mümkün olduğunca yerinde çözme anlayışının uygulamadaki yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Vakıfların vakfiyelerini zamanın ekonomik şartlarını gözönüne alarak ve ekonomik araçları kullanarak düzenledikleri tespit edilmiştir. Vakfedilen para birim-

⁴⁰ 1800 : 8/95/46; 1802 : 8/95/51; 1815 : 8/95/70c; 1821 : 8/95/79b; 1824 : 8/95/84

⁴¹ 1860 : 8/129/51; 1860 : 8/129/51b; 1860 : 8/129/52; 1860 : 8/129/53; 1861 : 8/129/58

⁴² 1876 : 8/145/27; 1889 : 8/145/40

leri 16. yy'da akçe, 17.yy'da esedî kuruş, 18.yy'da kuruş, 19.yy'da ise Osmanî lira ve tam yüzlük mecediye olarak kaydedilmiştir. Nemâ oranı verilmeme eğiliminin, piyasanın murabaha nizamnameleri ile daha sık düzenlendiği zamanlarda arttığı gözlenmiştir. 19.yy'ın ortalarından itibaren piyasaya çıkan esham ve tahvil gibi ekonomik araçlar vâkıflar tarafından kullanıma alınmıştır. Karşılaştırmalı bakıldığında ise; dünyada ve Avrupa'da, dolayısıyla Osmanlı'da meydana gelen ekonomik gelişmelerden vakıf müessesesinin de etkilendiği anlaşılmıştır. Beş döneme ayrılarak yapılan genel değerlendirmede üçüncü ve dördüncü dönemlere denk gelen 1840-1859 ile 1860-1879 yıllarında verilerde hareketlilik göze çarpmıştır. Bu yıllarda dünya ve Avrupa ticaretinin gelişmesiyle gerçekleşen ekonomik büyümenin Osmanlı'daki yansımalarını, kurulan vakıf sayısı ve vakfedilen meblağlardan takip edebilmek mümkün olmuştur. Vakıf sayısı ve vakfedilen meblağlardaki artışın yurtdışı ve yurtiçi gelişmelerle birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir.

203 vakfın %21'ini oluşturan 42 vakfın 1840-1859 döneminde, %27'sini oluşturan 55 vakfın ise 1860-1879 döneminde kurulduğu belirlenmiştir. 277 yıl boyunca kurulan 203 vakfın 97'sinin sözü edilen 40 yıl içinde kurulduğu anlaşılmıştır. Oran olarak %48'e karşılık gelen vakıf sayısı, yıl olarak tüm sürenin %14,5 gibi oldukça az bir kısmında kurulmuştur. Bu yükselişin devamında 1880-1911 yıllarını kapsayan beşinci dönemde kurulan 10 vakıf ve %5 oran ile vakıf sayısında keskin bir düşüş yaşanmıştır. Düşüşün ardında dünya ve Avrupa ile birlikte yaşanan ekonomik krizin ve ayrıca 1293 Rus Harbi'nin etkileri birebir görülmüştür.

Davudpaşa Mahkemesi'nde onaylanan para vakıfları kadınlar ve erkekler üzerinden incelendiğinde; kadınların %48 oran ve 98 vakıf, erkeklerin %52 oran ile 105 vakıf kurduğu tespit edilmiştir. Vakfedilen toplam 465.056 kuruşun %44'ü olan 205.350 kuruşunu erkekler, %56 oran ve 259.706 kuruşunu kadınlar vakfetmiştir. Bu sonuca göre kurulan vakıf sayısında erkeklerin %4 oranındaki fazlasına karşılık, vakfedilen meblağlarda kadınların %12 oranındaki fazlalığı görülmektedir.

Çalışmada mimari eserlerin diğer bir deyişle müessesât-ı hayriyelerin günümüze kadar gelebilmesinde, para vakıflarının bilinenin ötesinde rolü olduğu anlaşılmıştır. Vakfiyelerdeki detayların yıllar içerisinde takibiyle eserlerin banileri, buldukları mahalleler ve isimlerinde olan değişiklikler takip edilebilmiştir. Aynı eserlerin bakımı, tamiri ve yeniden ihyası için ayrılan paylar da vakıf şartlarında yer almıştır. Buralarda çalışan kişilerin kimlikleri, görev dağılımı ve ücretleri makale sınırlarını aştığı için bir başka çalışmada değerlendirilmek üzere kapsam dışı bırakılmıştır.

Vakfiyelerden elde edilen bir başka önemli bilgi; nakit para ile gerçekleşen borç alışveriş işlemleri neticesinde kazanılan kâr payları ile yapılan hayır hizmetlerinin sadece para vakıflarına mahsus olmadığıdır. Bu tespitten hareketle gayrimenkul vakıflarının kiralarından elde edilen toplu meblağların para vakfi sermayesi şeklinde aynı işletme usulleri kullanılarak değerlendirildiği örneklendirilmiştir. Vakfedilen mülkten elde edilen kira gelirinin tekrar borç verme işleminde kullanılmasıyla vakfın çifte kazanç sağladığı ve bunu harcamalarına yansıttığı vakfiye şartlarından ortaya çıkarılmıştır. Örnekler sayesinde vakıf müessesesi içerisinde yer alan para vakıflarını *para vakfi* işletme usulü çerçevesinde değerlendirmek müessesenin işleyişini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Böyle bir değerlendirmenin para vakıfları üzerindeki olumsuz düşüncelerin etkilerini de azaltacağı muhakkaktır.

Son olarak Şer‘iyye Mahkemesi’nin diğer sicillerinde kayıtlı olan vakfiyelerin incelenmesi, örneklerin daha uzun yıllara yayılmasını ve çeşitlenmesini sağlayacaktır. Bu kapsamda yapılacak çalışmalar para vakfi araştırmalarını zenginleştireceği gibi, karşılaştırmalı değerlendirmelere de imkan sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

(İMŞSA.) İstanbul Müftülüğü Şerhiye Sicilleri Arşivi Davudpaşa Mahkemesi
Defter no: 95, 126, 145, 150, v. 139. ; Defter no 171, v. 49.; Defter no: 175,
v.58. ; Defter no: 150 v. 139.

BOA, Ev. Defter no. 22207; BOA., EV.MH. 2148.336; BOA., EV.MH. 2149.7;
BOA., EV.MH. 2149.9

DÜSTUR T.1./C.1., 1864, s. 268. ; *DÜSTUR* T. 1./ C.5., 1887, s.775.

Kitaplar ve Makaleler

Akyıldız, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*,
İstanbul, Eren Yayınları, 1993.

Aydın, Veli, “Selanik’te 18.yy’ın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”,
Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı XXIX /I, 2014, s. 87-106.

Barkan, Ömer Lütfi, “Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-
1659) IV. Faizle İşletilen Paralara Ait Kayıtlar.”, *TTK. Belgeler*, S. 5-6., C.3,
1966, s. 31-46.

Barkan, Ö. Lütfi, Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri 953*
(1546) Tarihli, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayın-
ları, 1970.

Canatar, Mehmet, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 1009 (1600) Tarihli*, İstanbul,
İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 2004.

Cafer, Çiftçi, “18.yy’da Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Ankara Üni-
versitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*,
C. 8, No: 36, Ankara, 2004.

Çizakça, Murat, *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları Ve Para Vakıfları*, İstanbul,
İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1993.

Gedikli, Fethi, “İstanbul’da Para Vakıfları ve Müdarebe”, *Osmanlı Hukuku*
Makaleler, Gündoğan Yayınları, 2010, s. 31-47.

Güran, Tevfik, *İktisat Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2011.

Gürsoy, Çiğdem, “Osmanlı’da Para Vakıflarının İşleyişi Ve Muhasebe Uygula-
maları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları”, *İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü*,
İktisat Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 2015.

———, “Para Vakıflarının Osmanlı Dönemi Kentleşme Sürecine Katkısı: Yar-
dımlaşma Sandıkları Örneğinde”, *Uluslararası I. Anadolu Uygarlıkları Sempo-
zumu*, 22-23 Ekim, Muğla.

- Kaya, Süleyman, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.
- Keyder, Çağlar, “Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 642-652.
- Kurt, İsmail, “Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul, 1994.
- Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü 3*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983, s. 577-579.
- Pamuk, Şevket, “19.yy’da Osmanlı Dış Ticareti”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 653-665.
- Tabakoğlu, Ahmet, “İslâm’da Para Politikası Hakkında Bir Deneme”, *Para, Faiz ve İslâm*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul, 1987, s. 79-90.
- Şimşek, Mehmet, “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.27, S. 1., 1986, s. 207-220.